

37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia

Állam- és Jogtudományi Szekció

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:

Károli Gáspár Református Egyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

Cicero az Európai Unió Bírósága előtt

**A római jogtudomány öröksége az uniós polgárság
joggyakorlatában**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024/12/09

Nyilatkozat

A dolgozat szerzőjeként kijelentem, hogy a dolgozat elkészítéséhez nem használtam a mesterséges intelligenciát.

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés és célkitűzések	3
II. Civitas Romana – A római polgárjog és annak sajátosságai.....	5
1. A római polgárjog tartalma	8
2. A római polgárjog és az állampolgárság összefüggései.....	9
III. (Állam)polgárság akkor és most.....	11
1. Felmerülő jogi problémák	11
1. 1. Cicero Balbus védelmében – az egyéni adományozás útján történő állampolgárság-szerzés	12
1. 2. A Rottmann-ügy tényállása és a felmerülő uniós jogi kérdések	18
IV. Az összehasonlítás szempontjai	20
1. Az egymás mellett létező „polgárjogok” problematikája	21
1. 1. Az uniós és a római polgárság összefüggései	21
1. 2. A kettős (állam)polgárság	25
2. A külföldiek helyzete régen és ma	28
V. Következtetések és értékelő megállapítások	31
Felhasznált irodalom	33
Felhasznált egyezmények/uniós szabályozások/ügyek	39
Forrásjegyzék	39

I. Bevezetés és célkitűzések

Kr. e. 56-ban Lucius Cornelius Balbus polgárjogának megkérdőjelezése okán bíróság elé állították. Védelmében Pompeius és Crassus után Cicero szólalt fel, s védőbeszédét a köztársaság kori római *civitas*¹ egyik jelentős forrásaként tartják számon. A per fókuszában a polgárjog megszerzésének, megtartásának és elvesztésének kérdéskörei álltak, a szakirodalom pedig nyíltan politikai indíttatású perként hivatkozik rá. Több mint kétezer évvel később Janko Rottmann a német állampolgárság megtevesztéssel történő megszerzése miatt került az igazságszolgáltatás elé, az ügy pedig végül az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásig jutott. A fenti esetek mind a római, mind pedig a modern jog tekintetében hasonló kérdéseket vetnek fel, ahol előtérbe kerül a polgári státusz, az azzal járó jogosítványok, s ezek védelme, valamint a polgárjog (állampolgárság) visszavonásának lehetséges okai, s összességében elvesztésének lehetőségei is. Jelen kutatásban arra vállalkoztam, hogy Cicero a polgárjog kérdéskörében, Balbus védelmében elmondott perbeszédének és a Rottmann-ügynek (C-135/08. sz.) az elemzésével feltárjam a hasonlóságot az ókori, illetve a jelen jogrendszerek polgárjogról, állampolgárságról, valamint az uniós polgárságról alkotott aspektusai között.

Cicero munkásságának modern nézőpontból történő bemutatása, illetve összehasonlítása más tanulmány szerzőit is megihlette már:² leggyakrabban Cicero politikai filozófiája, továbbá a jogállamról alkotott nézetei kerülnek előtérbe. Fontos megjegyezni azonban – egyetértve BUFACCHI megállapításaival – hogy az ókori Rómát a mai modern Európához hasonlítani nehéz vállalkozás, hiszen a körülmények szignifikánsan eltérnek egymástól, mind kulturális, politikai, gazdasági stb. értelemben.³ A kulturális különbségek vonatkozásában nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy Róma rabszolgatartó állam volt, a nőknek sem biztosított egyenlő jogokat, állandó volt az erőszak, s mégis az ókori társadalmak közül a köztársaság állt a legközelebb a demokráciához.⁴ A szerző az Európát jelenleg fenyegető

¹ A dolgozatban *civitas* megjelölés alatt a római polgárjogot értem (másik jelentése: város, állam).

² Lásd: BROOKS, Richard O. (szerk.): Cicero and Modern Law. London, Routledge, 2009., SELLERS, Mortimer N. S.: The Influence of Marcus Tullius Cicero on Modern Legal and Political Ideas=Ciceroniana, the Atti of Colloquium Tullianum Anni, MMVIII 2009. https://scholarworks.law.ubalt.edu/all_fac/1164 (2024. 08. 11.), BUFACCHI, Vittorio: Europe needs Cicero. Cicero Foundation. https://www.cicerofoundation.org/wp-content/uploads/Bufacchi_Europe_Needs_Cicero.pdf (2024. 08. 11.), FRECHER, Robert: Stoicism in practise: The cosmopolitanism of Cicero and the development of roman citizenship. Academia (2015). https://www.academia.edu/11106318/Stoicism_in_Practice_The_Cosmopolitanism_of_Cicero_and_the_Development_of_Roman_Citizenship (2024. 08. 11.).

³ BUFACCHI 2023. 5. o.

⁴ BUFACCHI 2023. 9. o. A szerző a rabszolgákat és a nőket említi meg tanulmányában, azonban léteztek további elnyomott társadalmi csoportok, akik ki voltak zárva a teljes római polgárjogból. Ehhez lásd: BRÓSZ Róbert: Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban (A római polgárság rétegződése). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964., GARDNER, Jane F.: Being a Roman Citizen. New York, Routledge, 1993.

Bufacchi megállapításával szemben Mary Beard cikkében kifejti – amelyben arra keresi a választ, hogy milyen hasonlóságok fedezhetők fel az ókori római, valamint a mai modern migrációs válság között – hogy Róma az

veszélyekben vél azonosságot felfedezni a köztársaság kori Rómával, valamint annak bukásával összefüggésben,⁵ én pedig annak bemutatására törekszem, hogy a jogrendszerek mind a szabályozást, mind pedig a felmerülő jogi problémákra adott válaszokat illetően mennyiben mutatnak hasonlóságot, és az antik megoldások miként szolgálhatnak példaként napjainkban.

Balbus pere mellett az elemzés kitér Cicero másik híres, a polgárjog elbitorlásának témakörében, Archias költő védelmében elmondott perbeszédére is. A két per számos ponton kapcsolódást mutat egymással, de ami a legfontosabb, hogy mindkét esetben adományozás útján történt a polgárjog megszerzése, s a vád alapját is ugyanazon törvény, a *lex Papia de Peregrinis* képezte. A szakirodalomban egyébként ritkán tárgyalják őket együtt, amennyiben pedig mégis, akkor is leginkább a polgárjog kérdése felől közelítenek a témához. Balbus perét sok esetben figyelmen kívül hagyják, csak a per során felvetett jogi problémára koncentrálnak, Archias esetében viszont Cicero egyik legtöbbet elemzett és kutatott védőbeszédéről van szó.⁶

A dolgozat első fejezetében egy általános, átfogó képet kaphat az olvasó a római polgárság alapvető jellemzőiről, megszerzésének és elvesztésének kérdéseiről, ezt követően pedig a polgárjog és az állampolgárság összefüggéseit vizsgálom. A két tényállás elemzését követi azok összehasonlítása, amelynek fő szempontjai az uniós/római – tehát egy magasabb szinten létező –, valamint a tagállami állampolgárság viszonya, a kettős (állam)polgárság kérdése, illetve a külföldiek helyzete.

A kutatás célja egyrészt abban áll, hogy a két védőbeszéd alapján átfogó képet nyújtson a köztársaság kori polgárjogról, annak az ebben az időszakban bekövetkezett változásairól, különösen az adományozás kérdéséről, s arról, hogy összességében mit is jelenthetett római polgárnak lenni. Másrészt pedig arra keresem a választ, hogy a polgárjoggal összefüggő római jogi szabályok és megoldások mennyiben alkalmasak arra, hogy példaként szolgáljanak napjaink jogalkotói és jogalkalmazói számára.

athéni értelemben véve sohasem volt igazán demokrácia. Míg a görögök mereven ragaszkodtak ahhoz, hogy az „állampolgárságot” athéni származású szülőkhöz kössék (*ius sanguinis elve*), addig Rómában a Kr. e. 8. századtól kezdődően egyre szélesebb körben osztották meg a polgárjoghoz fűződő kiváltságokat az általuk meghódított népekkel, és tettek korábbi ellenségeiket római polgárokká. BEARD, Mary: Ancient Rome and Today's Migrant Crisis. The Wall Street Journal.

<https://www.wsj.com/articles/ancient-rome-and-todays-migrant-crisis-1445005978> (2024. 08. 11.) Ugyanezt emeli ki Cicero a Balbus védelmében elmondott beszédben: „...Romulus a szabinokkal kötött szerződés révén bebizonyította, hogy e városállamot ellenségeink befogadásával kell nagyra tenni – az ő tekintélye és példája ösztönözte őseinket szüntelenül arra, hogy polgárjogunkat adományként másokkal megosszák.” NÓTÁRI Tamás: Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei. Szeged, Lectum Kiadó, 2010. 926. o. (Cic. Balb. 31.).

⁵ BUFACCHI 2023. 5. o.

⁶ STEEL, C. E. W.: Cicero, Rhetoric and Empire. Oxford University Press, Oxford 2002. 77-78. o.

II. Civitas Romana⁷ – A római polgárjog és annak sajátosságai

Aki rendelkezett polgárjoggal, a legteljesebb jogképességgel bírt, úgymond „a rómaiak számára az emberi nem legmagasabb polcán állt”,⁸ s a köztársaság kori Rómában ez igen látványosan meg is mutatkozott: római polgárnak lenni ekkor hatalmat és kiváltságot jelentett.⁹ Jelen fejezet a római polgárjog megszerzésének és elvesztésének általános kérdéseit vizsgálja, valamint a polgárokat megillető jogokat, illetve őket terhelő kötelezettségeket, külön kiemelve az adományozás kérdéskörét, amely Balbus és Archias okán a téma lényegi részét jelenti.

Az ókori Rómában a jogképesség kérdése döntő jelentőséggel bírt, hiszen az egyének társadalmon belül elfoglalt helyét, többi emberhez fűződő viszonyát, valamint egyéb lehetőségeit elsősorban a jog határozta meg: az egyén jogképességétől függött, hogy milyen mértékben részesül a római szokások, illetve jogszabályok által biztosított jogosultságokból, továbbá az is, hogy milyen kötelezettségek terhelik.¹⁰ Alapjaiban véve azonban a római jog a mai modern jogfelfogással ellentétben nem biztosított társadalma minden tagjának teljes, egyenlő és feltétlen jogképességet, az emberek jogi státusza különbözött,¹¹ elsődlegesen aszerint, hogy az illető szabad (*liber*) vagy rabszolga (*servus*) volt, hiszen a rabszolgák jogképtelennek számítottak. Ez az úgynevezett *status libertatis*, vagyis az ember szabadság szerinti állapota. A szabad emberek körén belül különbséget tett a római jog a teljes jogképességgel rendelkező római polgárok (*cives Romani*), *latinusok*, illetve a római jog szerint jogképességgel nem rendelkező idegenek, *peregrinusok* között. Végül a *ius romanum* differenciált a polgárok családon belül elfoglalt státuszában (*status familiae*) is: teljes jogképességgel csak az önjogúak (*personae sui iuris*) bírtak, akik nem voltak alávetve senki hatalmának.¹² Azokra tehát, akik nem minősültek római polgárnak, s így „külföldinek” számítottak, továbbra is a korábbi jogrendszerük szabályai vonatkoztak.¹³

⁷ Lásd: BENEDEK Ferenc, PÓKECZ KOVÁCS Attila: Római magánjog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 115. o., FÖLDI András, HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei. Budapest, Novissima Kiadó, 2022. 203. o., MOLNÁR Imre, JAKAB Éva: Római jog. Szeged, Leges Diligens, 2023. 119.o., SIKLÓSI Iván: Római magánjog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2023. 357. o.

⁸ SZABÓ Béla: Civis Romanus: A római társadalom jogi kategóriái. Rubicon 1997/3-4. sz., 37-41. o. <https://rubicon.hu/cikkek/civis-romanus> (2024. 08. 11.).

⁹ SZÜCS Magdolna: Mit jelentett dedíticiusnak lenni a római történelem folyamán? In: Szalma József (szerk.): A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2010. 195-213. o. 200. o.

¹⁰ SZABÓ 1997.

¹¹ BAJÁNHÁZY István: „E pluribus unum?” A római polgárjog koncepciójának változása a birodalommá válás során. In: Sály Pál (szerk.): Decem anni in Europaea Unione I. Jogtörténeti és jogelméleti tanulmányok. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015. 9-47. o. 11. o.

¹² FÖLDI, HAMZA 2022. 205-206. o., BENEDEK, PÓKECZ KOVÁCS 2021. 116. o.

¹³ MATHISEN, Ralph W.: Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire=The American Historical Review, 2006. 111/4. sz., 1011-1040. o. 1013. o. <https://www.researchgate.net/publication/249218257> (2024. 08. 11.).

A *civitas* megszerzésének egyik esetét vérségi alapokra fekteti a római jog. Ebből kifolyólag megszerezhető a polgárjog születéssel, de szükséges hozzá, hogy az apa a fogantatás idején rendelkezzen polgárjoggal. A római házasságon kívül született gyermeket pedig csak akkor illette meg a polgárjog intézménye, ha a születése idején anyja is *civis Romanus* volt. Külön szabályozás állt fent az idegen és a római polgár házasságából született gyermek (*matrimonium iuris gentium*) esetében – ilyenkor a Kr. e. 90-ben keletkezett *lex Minicia de liberis* rendelkezése alapján, egészen Hadrianusig a gyermek mindig az alacsonyabb jogállású szülő státuszát örökölte meg.¹⁴

A születéssel megszerzett polgárjoghoz hasonló volt, ha a rabszolgát a római polgár ura a civiljog szerint szabadította fel.¹⁵ Fontos megemlíteni, hogy a kezdetektől fennállt az ellentét az *ingenuusok* – vagyis a szabadon született polgárok – és a *libertinusok* között, amely a jogképességük terjedelmében, kiterjedésében mutatkozott meg.¹⁶

A dolgozat témájának szempontjából a legfontosabb szerzősmód a polgárjog adományozása, amely történhetett egyéni vagy kollektív módon. Ez azonban csak ritkán fordult elő, hiszen a kezdetekben a birodalom szerette volna, ha csak és kizárólag polgárai rendelkeznek teljes jogképességgel az állam egész területén. A királyság, de legkésőbb a korai köztársaság korának elejétől kezdve a rómaiak csupán személyválogatás alapján és kivételes esetekben adományoztak polgárjogot. A későbbiekben azonban kivételt tettek, és egyes személyeket, egész nemzetségeket, csoportokat fogadtak be maguk közé. Az adományozásra mindig a római állam részére teljesített szolgálat eredményeként, jutalomból kerülhetett sor. A köztársaság korában tipikusan közvetlenül a népgyűléstől, vagy törvény felhatalmazása alapján a végrehajtó hatalom képviselőjétől, jellemzően a hadsereg vezetőjének döntése alapján részesülhetett a kedvezményezett személy.¹⁷

A polgárjog megszerzése tekintetében szükséges hangsúlyozni, hogy az nem a római mintáknak vagy tipikus viselkedésnek megfelelés eredményeképpen következett be, hanem egy különleges jutalom volt valamely különleges teljesítményért. A köztársaság korában kifejezetten ritka eseménynek számított az egyéni polgárjog adományozás, a nagy számú, „külföldinek” számító tömegek részére történő adományozás pedig csak feszültséget szült, amely alkalmankénti kiutasításokban¹⁸ öltött testet. Kivételt képez az elővigyázatos

¹⁴ NÓTÁRI Tamás: Polgárok és idegenek a római jogban. In: Halász István (szerk.): A migránsok politikai integrációja a visegrádi államokban. Budapest, NKE Szolgáltató Kft., 2014. 133-145. o. 138. o.

¹⁵ FÖLDI, HAMZA 2022. 209. o.

¹⁶ BENEDEK, PÓKECZ KOVÁCS 2021. 123. o.

¹⁷ BAJÁNHÁZY 2015. 17. o.

¹⁸ Ilyen volt például az okáért a *lex Licinia Mucia*, amely kiutasította Rómából a polgárjoggal nem rendelkező itáliaiakat. Nótári: Marcus Tullius Cicero... 1210. o.⁷³

adományozások körében a szövetségi háború lezárásának utóhatása következtében megvalósuló polgárjog-kiterjesztés. Az itáliaiak célja a térség romanizációja volt, amellyel a politikai integrációt szerették volna elérni. Az asszimiláció megvalósításának megoldása a polgárjog adományozása lett, a nem titkolt várározásuk pedig nem volt más, mint hogy aktív szerepet tölthessenek be Róma politikai életében. Az Itálián kívüli kollektív adományozás ritkának számított: Pompeius Strabo adományozott polgárjogot egy csapatnyi lovasnak a *lex Iulia* felhatalmazása alatt. Minden más eset az egyéni adományozásra korlátozódott.¹⁹

A polgárjog nem jelentett egy állandó állapotot, el is lehetett azt veszíteni: elsősorban a személyes szabadság elvesztésével, amikor is a szabad polgár rabszolga státuszba került (*capitis deminutio maxima*). Ennek következtében nemcsak vagyonát veszítette el az egyén, hanem jogai és kötelezettségei is megszűntek, kivéve azokat a tartozásokat, amelyek valamely *delictumból* keletkeztek.²⁰ Ha pedig a római polgár hadifogságba esett, ő is rabszolgának minősült, s a fent említett hátrányokat kellett elszenvednie. Azonban, ha onnan visszatért, a *ius postliminii* (hátsó küszöb joga) folytán jogait visszanyerte, a személyéhez kapcsolódó tényeket (pl.: birtok) azonban nem.²¹

A *capitis deminutio media* esetén a római polgár polgársági státuszát veszítette el, tehát peregrinussá, idegenné vált, így például, ha a *ius migrandi* jogát gyakorolva kivándorolt vagy száműzték. Amennyiben más államba költözött, vagyonát megtarthatta, csak római *civitasát* veszítette el, ha viszont száműzték, vagyona az államra szállt át. A *capitis deminutio minima* a polgárjog kérdéséhez nem kötődik, hiszen ez a másik két státuszt nem érintette, a római polgár ilyenkor szabadságát és polgárjogát megtarthatta (ha rendelkezett vele).²²

¹⁹ STEEL 2002. 75-77. o. A *lex Iulia* tekintetében Jakab Éva kiemeli, hogy ritkán esik szó a törvény említésekor arról, hogy egyébként a polgárjog megadása hatással volt az érintett területek igazgatási szervezetére. „Az egységes polgárjog automatikusan maga után vonta az egységes közigazgatási mintához való alkalmazkodást, azaz Itália városi (önkormányzati) igazgatási struktúrájának megteremtését.” Ennek eredményeképpen megállíthatatlan romanizáció kezdődött az érintett területeken, amely folyamat Kr. e. 44-ben befejezettnak tekinthető. SHERWIN WHITE, A. N.: The Roman Citizenship. Oxford, Oxford University Press, 1973. 167. o. Idézi: JAKAB Éva: Centralizáció és decentralizáció. Jogismeret és jogalkalmazás a tartományi igazgatásban. Budapest, Nemzeti Közszerolálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2018. 49. o. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16275/Centralizacio%20es%20decentralizacio.pdf;jsessionid=AC19F1E19D3C111A1BBCBBFDDDD3FCA2B?sequence=1> (2024. 09. 28.)

²⁰ Ezen szabály miatt a *praetor* jogsegélyt biztosított az érdeklükben sérült hitelezőknek azon személy vagy akár az állam ellen, akikre a státuszváltozást elszenvedő vagyona szállott (*restitutio actionis*). FÖLDI, HAMZA 2022. 221. o.

²¹ Uo.

²² FÖLDI, HAMZA 2022. 221-222. o., BENEDEK, PÓKECZ KOVÁCS 2021. 124. o.

Ezen eseteken kívül a polgárjogot el lehetett veszíteni kivándorlással, latin *coloniába* településsel vagy telepítettéssel, száműzetéssel, és rendhagyó módon akár egész közösségeket is megfoszthattak joguktól.²³

1. A római polgárjog tartalma

Római polgárjoggal rendelkezni egyet jelentett a jogképességgel, vagyis aki *civis Romanus* volt, jogalanyként olyan kiváltságok illették, amelyekből más közösségek tagjai részben vagy akár egészben ki voltak zárva.²⁴ A római polgárok jogait differenciálhatjuk aszerint, hogy azok a közjog vagy a magánjog területén illetik meg az egyént.

A közjog területén említhetjük a *ius suffragii*-t, amely a népgyűlésen való részvétel jogát és az egyén szavazati jogát, valamint *ius honorum*ot, amely a bizonyos tisztségekre való választhatóság jogát jelenti. E kettő eltérő elnevezéssel nem más, mint az aktív és a passzív választójog. A közjog területére esik továbbá a *ius militiae*, amely a római polgár azon joga, hogy a katonai szolgálata alatt légiókba legyen besorozható.²⁵ Ide tartozik továbbá az egyik legősibb szabadságjog, a *ius provocationis*, amely nem más, mint az állami védelemhez való jog a hivatali visszaélésekkel szemben.²⁶ Végül közjogi jogosultság a *ius exilii* (*ius exulandi*), amely értelmében a polgár a halálos ítélet elől önkéntes száműzetésbe vonulhatott, valamint *ius migrandi* (*mutandae civitatis*), vagyis a kivándorlás joga, amely a polgárjog elvesztését eredményezte.²⁷

A magánjog területére eső jogosultságok között kell említést tenni a *ius connubii*-ről, amely a római házasság megkötését (*matrimonium iuris civilis*) és az ezzel összefüggő családi jogok megszerzését lehetővé tévő jogosultság, valamint a *ius commercii*-ről, amely a *ius civile* szerinti vagyoni jogképességet jelentő jogosultság volt. A *ius legis actionis* alapján pedig a római polgárnak joga volt az ősi civiljogi keresetek (*legis actio*) megindításához.²⁸

A jogosultságok mellett – csak úgy, mint napjainkban – a polgárokat kötelezettségek (*munera*) is terhelték. Közjogi jellegű kötelezettség volt a hadkötelezettség (*munus, militiae*), az adófizetés (*tributum*) és a közhivatal-viselés kötelezettsége, magánjogi jellegű pedig példának okáért a gyámság és a gondnokság ellátása.²⁹

²³ Pl. Kr. e. 210 Capua. FÖLDI, HAMZA 2022. 209. o.

²⁴ SZABÓ 1997.

²⁵ FÖLDI, HAMZA 2022. 208. o.

²⁶ Lényegében annyit jelentett a kezdetekben, hogy a népgyűlés megkérdézése nélkül városon belül tilos volt a halálra ítélt római polgár halálos ítéletét végrehajtani. SZABÓ 1997.

²⁷ NÓTÁRI 2014. 138. o., FÖLDI, HAMZA 2022. 208. o.

²⁸ FÖLDI, HAMZA 2022. 208. o.

²⁹ FÖLDI, HAMZA 2022. 209. o.

2. A római polgárjog és az állampolgárság összefüggései

A római polgárjog meglátásom szerint bizonyos elemeit tekintve hasonlóságot mutat az állampolgárság jogintézményével.³⁰ Az állampolgársági szabályozást minden állam önállóan határozhatja meg, belső jogában dönthet a megszerzés, az elvesztés, valamint az öröklés feltételeiről és szabályairól. Az állampolgárság jogintézményének van egy nemzetközi jogi vetülete is, hiszen e normák tartalmazzák a lényeges és hangsúlyos szabályozási elveket, útmutatóként szolgálnak az államok számára a saját szabályozásuk megalkotásakor, valamint az állampolgársági szabályozás tekintetében felmerülő problémákat (pl.: a téma szempontjából is meghatározó hontalanság kérdése) igyekeznek kiküszöbölni, enyhíteni.³¹ Az állampolgárság keletkezhet eredeti módon (születés útján), valamint származékosan (honosítással, házasságkötéssel) is, továbbá létezik kettős, többes állampolgárság. A szabályozás kérdése tehát elsősorban belső joghatósági körbe tartozik, de akadnak olyan esetek is, amikor az állampolgárságot nemzetközi jogi aktusok keletkeztetik vagy szüntetik meg (államutódlás, lakosságcsere miatt bekövetkező állampolgárság-változás).³²

GANCZER szerint az állampolgárság „mindenekelőtt az állampolgár és az állam között fennálló kapcsolatként írható le”. Ezt a kapcsolatot meghatározza a létrejöttének alapja, valamint az azt megteremtő tények, amelyek az állam és az egyén között fennállnak.³³ Napjaink uralkodó nézete alapján – az állampolgárság adott államon belüli szabályozásának általánossá válásával – maga a kapcsolat jogszabály alapján keletkezik. Eszerint az állampolgárság jogi kapcsolatként írható le az állam és az adott állam kötelékébe tartozó egyén, tehát az állampolgár között. A születéssel történő állampolgárság-szerzés esetén a jogi kapcsolat alapját a szülő vagy szülők állampolgársága (*ius sanguinis*), avagy az adott állam területén való születés (*ius soli*) adja meg. Mindkét esetben a jogi kapcsolat háttérében meghúzódik egy személyes kapcsolat

³⁰ A szó jelentése: *civitas* = város, állam, *civis Romanus* = állampolgár, sőt bizonyos értelemben államalkotó tényező FÖLDI, HAMZA 2022. 207-208. o.

³¹ GANCZER Mónika: „Állampolgárság”. In: Internetes Jogtudomány Enciklopédia. (szerk. Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor). Nemzetközi jogi rovat (rovatszerk. Sulyok Gábor). <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag> (2021) (2024. 09. 28.), lásd még: KOVÁCS Virág: Az állampolgársági jogban ismeretes elvek az olasz állampolgársági törvény és módosítási javaslati tükrében=Scriptura 2024/1. 39-51. o. 39. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/215/scriptura24i_kovacs.pdf (2024. 09. 28.).

³² BRUHÁCS János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011. 154-155. o. lásd még: KOVÁCS 2024. 40. o.

³³ GANCZER MÓNIKA: Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban=Jog – Állam – Politika 2011/2. sz. 65-86. o. 65-66. o. lásd még: KOVÁCS 2024. 40. o.

is,³⁴ amely gyakran a honosítás esetén az állampolgárság megadásának feltételét képezi (ilyen pl.: az adott állam hivatalos nyelvének ismerete vagy a házastárs állampolgársága).³⁵

A *civitas* megszerzése nem a polgár tartózkodási helyétől függött, hanem leszármazáson vagy más személyi kapcsolaton alapult. Maga a polgárjog a Római Birodalomhoz való kapcsolódást, tagságot juttatta kifejezésre, amely személyi kötődésből fakadt, éppen ezért nem területhez volt köthető. Ezt támasztja alá az is, hogy maga a római jog is személyi és nem pedig területi joghatósági alapú volt, tehát nemcsak adott területen lehetett alkalmazni, hanem a római polgárookra a tartózkodási helyüktől függetlenül egyaránt vonatkozott.³⁶

Más aspektusból vizsgálva az állampolgárság tekinthető egyfajta státusznak is. E felfogás gyökereit a római jogi szabályozásában találjuk meg, mégpedig a fent említett *status civitatis*, polgárjog szerinti állapot összefüggésében.³⁷ BAJÁNHÁZY megfogalmazása alapján a római polgárjogot annak teljes értelmében nem lehet a mai modern állampolgárság fogalmának megfeleltetni, azonban a fogalom előképének tekinthető, hiszen kifejezi az egyének politikai közösséghez fűződő kapcsolatát és az ehhez járuló jogaikat, illetve kötelezettségeiket egymás felé.³⁸

SZAMEL – az állampolgárságról szóló művében, a jogintézmény gyökereit kutatva – kiemeli, hogy azon államok, amelyek jogrendszerüknek alapját a római jogból kölcsönözték, az állampolgársági szabályozás megkonstruálásakor (18-19. század) ezt a megoldást vették alapul. Maga az állampolgárság jogintézménye az ókori Róma jogában született meg, s a polgári forradalmak nem a jogviszony tartalmát változtatták meg, hanem „a rendiség felszámolásával hatalmas mértékben kibővítették azoknak a körét, akik az alkotmány sáncain belülre kerültek, s olyan jogállást kaptak elsősorban közjogilag, amelynek révén ők is az államalkotó népességhez sorolódtak”.³⁹ Hangsúlyozza továbbá, hogy az alapvető különbség a modern állampolgárság és a *civitas* között a római jogi szabályozás magánjogi jellegében mutatkozik meg (*ius commercii* és *ius connubii*), az állampolgárságnak ugyanis nincs magánjogi tartalma, hiszen az ember magánjogi (valamint családjogi) személyisége nem tehető

³⁴ DONNER, Ruth: The Regulation of Nationality in International Law. Transnational Publishers Inc., New York 1994. 32-33. o. Idézi: GANCZER 2011/2. 66. o., lásd még: KOVÁCS 2024. 40. o.

³⁵ GANCZER 2011/2. 66. o. lásd még: KOVÁCS 2024. 40. o.

³⁶ ROBY, Henry John: Roman Private Law in the Times of Cicero and and of the Antonines, 1902/1.sz. Cambridge, Cambridge University Press. Idézi: GANCZER Mónika: Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig=Jog – Állam – Politika 2011/1. sz. 61-80. o. 67. o.

³⁷ GANCZER 2011/2. 72. o. lásd még: KOVÁCS 2024. 40. o.

³⁸ BAJÁNHÁZY 2015. 10. o. lásd még: KOVÁCS 2024. 40-41. o.

³⁹ SZAMEL Lajos: Az állampolgársági jog reformjáról. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, 1990. 7-8. o. <https://mek.oszk.hu/24200/24290/24290.pdf> (2024. 09. 22.) lásd még: KOVÁCS 2024. 41. o.

függővé attól, hogy az államhoz való viszonyában állampolgárnak vagy külföldinek minősül.⁴⁰ Az állampolgárság tehát a polgárjoggal ellentétben közjogi jellegű, nagyon szűk körben fordul elő a jogintézmény magánjogi felfogás szerinti szabályozása.⁴¹ A közjogi felfogás szerint az állampolgárság az állam és az egyén között fennálló jogviszonynak feleltethető meg, amelyből e két fél között fennálló jogok és kötelezettségek keletkeznek, s ez kihatással van az állampolgár magánjogi jogviszonyaira is.⁴² Maga a római polgárjog viszont a magánjog részét képezte, s azt a személyjog területéhez tartozott, hiszen ez határozta meg az egyén jogképességét.

FRECER szerint a római politika kiterjesztése a Kr. e. 3. századtól kezdődően megalapozta az állampolgárságról alkotott modern nézeteinket. A római polgárságot újszerűnek értékeli abból a szempontból, hogy a kizárólagosság helyett Róma felkarolt szomszédos törzseket, korábbi ellenségeket, szövetségeseket, és kialakított egy „befogadó”, inkluzív polgárságot, amely végül nemzetté formálódott. Így tulajdonképpen létrehozta a „etnikumok feletti” állampolgárság modern fogalmát.⁴³ Ezen a véleményen van SZÜCS is, aki szerint a polgárjog-adományozás tekintetében így megállapítható, hogy maga a *civitas* nem egy etnikumhoz fűződött.⁴⁴

Látható tehát, hogy az ókori fogalom tulajdonképpen a modern jogintézmény előképeként, forrásaként szolgál. Egyezés fedezhető a primer közjogi jellegben, a személyi kapcsolatban és a személyi jellegű joghatóságban, ami az állam és az állampolgár (római polgár) között fennállt. A keletkezés tekintetében is találkozhatunk hasonlóságokkal, hiszen az eredeti szerzősmód, tehát a születés útján történő állampolgárság-szerzés már az ókorban is létező intézmény volt.

III. (Állam)polgárság akkor és most

1. Felmerülő jogi problémák

A fejezet első részében ismertetem a Balbus védelmében elmondott beszéd főbb pontjait, s az ügy tényállását, valamint az elemzés során a hasonlóságok ismertetése érdekében kitérek néhány megjegyzés erejéig Archias költő perére és az elhangzott védőbeszédre is. A fejezet második része pedig a Rottmann-ügyben felmerülő uniós jogi kérdésekre fókuszál.

⁴⁰ SZAMEL 9. o. Megjegyzí továbbá, hogy a mind a modern, mind a római jogintézmény primer közjogi jelleggel rendelkezik. lásd még: KOVÁCS 2024. 41. o.

⁴¹ Napjainkban Franciaország és Spanyolország szabályozza a jogintézményt szerződésen alapuló magánjogi jogviszonyként.

⁴² GANCZER Mónika: Állampolgárság és államutódlás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013. 47. o.

⁴³ FRECER 2015.

⁴⁴ SZÜCS 2010. 201. o.

1. 1. Cicero Balbus védelmében⁴⁵ – az egyéni adományozás útján történő állampolgárságszerzés

Cicero Balbus védelmében elmondott beszédére (valószínűleg) Kr. e. 56 szeptemberében került sor. A vádlott Lucius Cornelius Balbus volt, akinek a római polgárjogot a *lex Gellia Cornelia* (Kr. e. 72) felhatalmazása alapján Pompeius adományozta.⁴⁶ A kérdéses jogi helyzetet – amely az ügy alapjául szolgál – tehát nem Balbus, hanem Pompeius teremtette meg.⁴⁷ Az eset az egyéni polgárjog adományozás körébe tartozik, amely a köztársaság korára jellemző módon törvényi felhatalmazás alapján a végrehajtó hatalom képviselőjétől eredt, jellemzően a hadsereg vezetőjének döntése szerint.⁴⁸ A vád alapját a *lex Papia* (Kr. e. 65) képezte, amely előírta bizonyos külföldiek Rómából való kiutasítását, valamint bevezetett egy eljárást annak bizonyítására, hogy a polgárjoghoz kapcsolódó jogosítványokat elbitorolták-e az adott ügyben.⁴⁹ Husband kiemeli, hogy a Balbus védelmében elmondott beszédből következtethetünk arra, hogy az Archias költő elleni vád is a *lex Papia*-n alapult.⁵⁰ Aulus Licinius Archias védelmében elmondott *Pro Archipoeta* Kr. e. 62-ben hangzott el, 6 évvel Balbus perét megelőzően, és teljes terjedelmében fennmaradt az utókor számára. Nem tartozik egyébként Cicero legjelentősebb perbeszédei közé, NÓTÁRI szerint fontosságát és népszerűségét annak köszönhetette, hogy „az antikvitás során talán a legékesebb *panegyricus*t ehelyütt fogalmazták meg az irodalomról, annak társadalmi, jellem- és emberformáló szerepéről”.⁵¹ Mindkét esetben tehát a vádlottak adományozás útján szereztek polgárjogot, s ugyanazon törvény – a *lex Papia* – alapján vádolták meg őket.

A szakirodalomban nincs teljes egyetértés abban, hogy a *lex Papia* szankcióként határozta-e meg a Rómából való kiutasítást. HUSBAND kiemeli, hogy a törvény nem írt elő kifejezett szankciót, az elítéltet a polgárjog kiváltságainak gyakorlásából zárták ki.⁵² Erre a

⁴⁵ A beszéd retorikai szempontú elemzéséhez lásd: BARBER, Kimberly Anne: *Rhetoric in Cicero's pro Balbo*. New York, London, Routledge, 2004.

⁴⁶ BRUNT, P. A.: The Legal Issue in Cicero, *Pro Balbo*=*The Classical Quarterly*, 1982. 32/1. sz., 136-147. o. 136. o. <https://www.jstor.org/stable/638748> (2024. 08. 13.), Cic. Balb. 6. A *lex Gellia Cornelia* világosan szentesíti Pompeius polgárjog adományozásához fűződő jogát, amely adományozást Pompeius élőszóban is megerősített, valamint hivatalos okiratok is bizonyítják. Cic. Balb. 19.

⁴⁷ NÓTÁRI 2010. 1205. o.⁵

⁴⁸ BAJÁNHÁZY 2015. 17. o., Cicero továbbá hangsúlyozza a beszédben, hogy a polgárjog adományozása Balbus – valamint a hasonló helyzetben lévő, háború idején helytálló személyek – esetében a bátorságukért járó jutalom volt. Cic. Balb. 26.

⁴⁹ BRUNT 1982. 136. o.

⁵⁰ HUSBAND, Richard Wellington: A Further Note on the Papinian Law=*The Classical Journal*, 1915. 10/4. sz., 174-175. o. 174. o. <https://www.jstor.org/stable/3286679> (2024. 08. 13.).

⁵¹ NÓTÁRI Tamás: A római polgárjog kérdése és Cicero beszéde Archias védelmében. *Klió* 2013/1. sz., 46–49. o. 46. o., <https://www.c3.hu/~klio/131/klio046.pdf> (2024. 10. 01.), Cic. Arch. 16.

⁵² HUSBAND, Richard Wellington: The prosecution of Archias=*The Classical Journal* 1914. 9/4. sz., 165-171. o. 168. o. <https://www.jstor.org/stable/3287072> (2024. 10. 01.), lásd még: HUSBAND 1915. 174. o.

megjegyzésre reagált a későbbiekben RADIN, aki két forrással is alátámasztotta, hogy a *lex Papia* által kilátásba helyezett büntetés volt valójában a kiutasítás.⁵³

HUSBAND – reagálva RADIN álláspontjára – kiemeli, hogy a *Pro Archiában* Cicero csupán egyszer említi a *lex Papiát*, de még csak azt sem állítja, hogy a rendelkezés megsértése miatt emeltek vádat Archias ellen. A kiutasítást ez a szakasz nem tartalmazza, azonban kimondja annak tényét, hogy a törvény hatályba lépése után sok polgárjoggal nem rendelkező személy igyekezett jegyzékbe vetetni magát a *municipiumokban*.⁵⁴

A büntetést kétszer említi Cicero a beszédben, amely HUSBAND érvelése alapján nem mond ki mást, mint a polgárjog és az azzal együtt járó privilégiumok elvesztését.⁵⁵ A *lex Papia* egy kiterjedt intézkedés volt, amellyel kapcsolatban két dologban teljesen biztosak lehetünk: az egyik, hogy az ellen, aki jogtalanul, felhatalmazás nélkül élt a *civitas* adta jogokkal, büntetőeljárás indulhatott, valamint minden olyan „külföldit”, akinek nem volt lakóhelye Itáliában, ki kellett utasítani Rómából. HUSBAND szerint a második említett rendelkezés nem ad alapot egy büntetőeljárásra. Az első esetben a büntetőeljárás engedélyezett, mivel egy illegális cselekményről van szó: a vád irányulhatott akár az állam ellen, ahol a tettet elkövették, vagy maga az elkövető személye ellen, akit, ha bebizonyosodott a bűnössége, szankcióként megfosztottak a jogtalanul szerzett *civitasától*. A szerző idézi a RADIN által is citált cicerói forrást, azonban meglátása szerint a teljes passzus értelmezésével is egyértelművé válik a *lex Papia* rendelkezései közötti különbség.⁵⁶

A Balbus védelmében elmondott beszédben is egyszer kerül említésre a C. Papius néptribunus által kezdeményezett törvény.⁵⁷

Cic. Balb. 52.

„...*Iudices cum prae se ferrent palamque loquerentur quid essent lege Papia de M. Cassio Mamertinis repetentibus iudicaturi, Mamertini publice suscepta causa destiterunt...*”

„Amikor a bírák nyilvánosságra hozták, és világosan kimondták, hogy a *lex Papia* alapján, amit a messinaiak maguknak követeltek, hogyan fognak M. Cassius felett ítélni, akkor a messinaiak elálltak hivatalosan előterjesztett ügyüktől.”⁵⁸

⁵³ RADIN, Max: *De Lege Papia*=The Classical Journal, 1914. 9/9. sz., 401. o.

<https://www.jstor.org/stable/3286773> (2024. 08. 13.), Cic. De Off. III. 47., DioCass XXXVII. 9. 5.

⁵⁴ HUSBAND 1915. 174. o., Cic. Arch. 10. Bajánházy szerint már a Kr. e. második századtól megfigyelhető volt a latin joggal rendelkező szövetségesek „valóságos menekülése” Rómába. BAJÁNHÁZY 2015. 10. o.

⁵⁵ HUSBAND 1915. 175. o.

⁵⁶ Uo., Cic. De Off. III. 47. „...*Usu vero urbis prohibere peregrinos, sane inhumanum est.*”

⁵⁷ NÓTÁRI 2010. 1210. o.⁸⁸

⁵⁸ NÓTÁRI 2010. 934. o.

A Balbus védelmében elmondott beszédet leginkább az Archias védelmében elmondott beszéddel párhuzamba állítva tárgyalják a szakirodalomban, s a polgárjog adományozásának bizonyítékeként hivatkoznak rá,⁵⁹ más esetekben pedig a retorikai módszerek, stratégiák alapján történik a két védőbeszéd összehasonlítása.⁶⁰

L. Cornelius Balbus eredetileg Gadesből származott, Kr. e. 100 körül született, magas rangú családban. Életének korai éveit katonaként töltötte, szolgálataiért adományozták számára a római polgárjogot. Kr. e. 56 szeptemberében egy gadesi polgár – aki maga is megszerezte a római polgárságot, azonban bírósági úton később megfosztották tőle⁶¹ – azzal vádolta meg, hogy elbitorolta a *civitast*.⁶² A vádló kiléte, illetve a motivációja sem ismert pontosan, a téma kutatói arra következtetnek, hogy a saját polgárjogának visszaszerzése állhatott a vádemelés mögött célként. Nem elhanyagolható szempont a per politikai aspektusa, amely miatt feltételezhető, hogy a Balbust megvádoló gadesi polgár mögött valójában erős és befolyásos politikusok álltak.⁶³ A polgári státusz vagy a szabadon születettség színlelése egyébként főben járó bűn volt, és joggal való visszaélésnek számított. Még később – a köztársaság korát követően – Claudius korában is kivégezték, aki a római polgárjoggal illetéktelenül élt.⁶⁴

Az ügyben Pompeius és Crassus is védőként tűnt fel Cicero beszédét megelőzve, Balbus oldalán.⁶⁵ Érdekesség, hogy ugyanebben a szakaszban Cicero kiemeli, hogy Crassus és Pompeius kérésének eleget téve vállalta el az ügyet kötelességtudatból, nem pedig „a beszéd iránt érzett kedv miatt”.⁶⁶ Arra, hogy Cicero pontosan miért is vállalta Balbus védelmét több teória is létezik, Masciantonio több esetet is felvázol tanulmányában: ilyen az első triumvirátushoz kötődő politikai szál, a Balbus iránt érzett tisztelet és barátság, valamint a lehetséges kényszerítés esete is.⁶⁷ Archias költő védelmének elvállalása mögött teljesen más motiváció és indok állt: Cicero szándéka nem volt más, mint hogy tetteinek minél nagyobb

A *lex Papiá*hoz lásd még: HARDY, E. G.: The Transpadane Question and the Alien Act of 65 or 64 B.C.=The Journal of Roman Studies, 1916/6. sz., 63-82. o. <https://www.jstor.org/stable/296267> (2024. 08. 22.).

⁵⁹ STEEL 2002. 77-78. o.

⁶⁰ Lásd: HANCEY, Daniel: Typically Unique: Shared Strategies in Cicero's Pro Archia and Pro Balbo=The Classical Journal 2012. 108/2. sz. 159-186. o. <http://dx.doi.org/10.5184/classicalj.108.2.0159> (2024. 10. 01.).

⁶¹ Nótári 2010. 1208. o.⁴⁷

⁶² BRUNT 1982. 136. o. A szerző az elbitorlás szót használja – a vád alapját képező törvénynek megfelelően – azonban a fentebb kifejtettek alapján nem feltétlenül erről volt szó, hiszen az adományozás jogtalanságát vitatta a vád képviselője. Cic. Balb. 5.

⁶³ MASCIANTONIO, Rudolph: Balbus the unique=The Classical World 1967. 61/4. sz., 134-138. o. 135. o. <https://www.jstor.org/stable/4346408> (2024. 09. 28.).

⁶⁴ SZABÓ 1997.

⁶⁵ NÓTÁRI 2010. 921. o., Cic. Balb. 17.

⁶⁶ NÓTÁRI 2010. 921. o.

⁶⁷ MASCIANTONIO 1967. 135-136. o.

dicsőséget szerezzen, Archiastól pedig cserébe elvárta, hogy költeményben emlékezzen meg róla.⁶⁸

Balbus perében a vád képviselője sem ismert pontosan, elképzelhető, hogy M. Portius Cato töltötte be ezt a szerepet az eljárásban.⁶⁹ Az *oratio* központi része foglalkozik magával a jogi problémával, amely a 19-37. szakaszig tart.⁷⁰ A beszéd első egyharmadában pedig Cicero Pompeius adományozásának legalitását igyekszik bizonyítani, kiemelve mind Pompeius, mind pedig Balbus elért érdemeit. A szónok szerint a váddal Balbus élete, illetve Pompeius tette felett ítélnének, s fel is szólítja a bírakat, hogy ne akarják büntetéssel sújtani az erényt, ítéletükkel pedig inkább az ügy hasznára, mintsem a kárára legyenek.⁷¹

Gades tekintetében fontos kiemelni, hogy *civitas foederata*⁷² státusszal rendelkezett: Kr. e. 206-ban adta meg magát Rómának, majd Kr. e. 78-ban megújították e nemzetközi szerződést.⁷³

A vád szerint Pompeius egyértelműen túllépte a *lex Gellia Cornelia* szerinti hatáskörét akkor, amikor Balbusnak polgárjogot adományozott, ezzel megsértve a Róma és Gades között létrejött szerződést. A szerződés alapján Pompeius abban az esetben volt adományozásra jogosult, ha az nem sért semmi „szent és sérthetlent”⁷⁴ (*sacrosanct*). Mivel a vád szerint a létrejött szerződés az volt, Pompeius nem adományozhatott volna Balbusnak *civitast* Gades beleegyezése nélkül, amelyet valójában nem kapott meg soha.⁷⁵ A vád második pontja szerint – mivel a két állam szerződésben állt egymással – Gadesnek előbb adaptálnia kellett volna az adott törvényt, ami alapján Balbus római polgárjogot szerzett, s csak ezután történhetett volna meg az adományozás.⁷⁶

Cicero az érvelését két lényeges, központi elem köré építette fel: az egyik, hogy egyetlen szövetséges állam polgárát sem vádolták még a polgárjog megszerzése miatt azzal, hogy az

⁶⁸ NÓTÁRI 2013/1. 48. o., Cic. Arch. 28.

⁶⁹ MASCIANTONIO 1967. 135. o.

⁷⁰ BRUNT 1982. 137. o.

⁷¹ NÓTÁRI 2010. 922. o., Cic. Balb. 19.

⁷² Olyan városok, amelyekkel Róma szövetségi szerződést kötött (*foedus*). SMITH, William, WAYTE, William, MARINDIN, G. E. (szerk.): A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890). <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:id=foederatae-civitates-cn> (2024. 10. 20.), FÖLDI, HAMZA 2022. 37. o., SHERWIN WHITE 1973. 182. o.

⁷³ Brunt szerint vagy megújították, vagy amennyiben a korábbi sem rendelkezett kötőerővel a rómaiak számára, akkor megkötötték. BRUNT 1982. 138. o. Humbert szerint e szerződés ún. *foedus aequum* volt. ROUX, Marie: Cicero, on behalf of Balbus 31 On the granting of Roman citizenship to a foreigner from a federate city. *Judaism and Rome*. (2018) <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-behalf-balbus%C2%A031> (2024. 10. 11.), HUMBERT, Michel: Municipium et civitas sine suffragio: L'organisation de la conquête jusqu'à la guerre sociale. Róma, École Française de Rome. 1978. 118-119. o.

⁷⁴ NÓTÁRI 2010. 927. o., Cic. Balb. 32.

⁷⁵ BRUNT 1982. 138. o.

⁷⁶ BARBER 2004., Cic. Balb. 29. A beszédben eredetileg használt *fundum fieri* (*fundus*) kifejezés a római jogrendszer szövetségesek általi átvételének archaikus megnevezése. NÓTÁRI 2010. 1206. o.²¹

állama nem adta ehhez a beleegyezését, illetve, hogy a polgárságának szabad megváltoztatásához való jogát bármely szerződés korlátozta volna. A másik sarkalatos érv pedig az volt, hogy egyetlen olyan polgárt sem fosztottak még meg a *civitas*tól bírósági ítélet alapján, aki római tábornok közbenjárása miatt részesülhetett a polgárjogban.⁷⁷ A szónok a vádakra a következőképpen reagált.

Érvelése alapján azon kötöttség, hogy a Rómával szövetségi viszonyban álló államoknak (jelesül Gadesnek) el kell ismerniük a római jog hatályát ahhoz, hogy az rájuk nézve érvényes legyen, nem akadály a polgárjog egyéni adományozásának, s ezt csak kifejezett tilalom⁷⁸ tehetné semmissé, a gadesiekkel kötött megállapodás azonban ilyen kitétele nem tartalmaz. Cicero kifejti, hogy abban az esetben is, ha egyébként tartalmazna, a *lex Gellia Cornelia* érvénytelenítette volna.⁷⁹ Nem vitatja azon törvényi kitétele, hogy a *lex Gellia* nem vonatkozik a „szent és sérthetetlen”, azaz megváltoztathatatlan rendelkezésekre, hanem arra hivatkozik, hogy a Gades-szal kötött szerződésre ez nem érvényes, annak tartalmi és formai hiányosságai miatt. Abban az esetben lehetne ez érvénytelenítő körülmény, ha a polgárjog egyoldalú aktussal történő adományozása kifejezetten mint megváltoztathatatlan elem került volna bele a szerződésbe.⁸⁰

Visszatérve a Pompeius elleni vádhoz, a perben felmerült, hogy tudatosan, vagy egyébként a jogellenesség tudatán kívül járt el az adományozás kérdésében. A vád szerint tudatán kívül, Cicero azonban cáfolja ezt, kiemelve, hogy Pompeius a nemzetközi szerződésekről nem csak elméleti, hanem gyakorlati tudással is rendelkezett.⁸¹

Az Archias védelmében elmondott beszéddel szemben Balbus esetében a vád nem azt vitatta tehát, hogy Balbus hogyan szerezte meg a polgárjogot, hanem – ahogyan fentiekben kiemelttem – magát az adományozást minősítették „illegálisnak”, hiszen Gades nem hagyta jóvá ennek tényét. Archias esetében az ügy komplexebb volt.⁸² A heracleai polgárjog megszerzését követően Archiasnak lehetősége nyílt a római polgárjog megszerzésére is. Heraclea *civitas foderata* státuszával a Kr. e. 89-ben alkotott *lex Plautia Papiria* hatálya alá esett, amely azt jelentette, hogy a rendelkezés révén minden Itáliában lakó szövetséges elnyerhette a római

⁷⁷ MASCIANTONIO 1967. 135. o., Cic. Balb. 52-53.

⁷⁸ Cicero felsorol ilyen kikötéssel rendelkező szerződéseket pl.: cenomanusok, bizonyos gall barbárok stb. NÓTÁRI 2010. 927. o., Cic. Balb. 32.

⁷⁹ NÓTÁRI 2010. 1208. o.⁴⁵, lásd: Cic. Balb. 27., 32.

⁸⁰ NÓTÁRI 2010. 1208. o.⁴⁸, lásd: Cic. Balb. 32-33.

Az elemzésnek nem célja a teljes jogi probléma feltárása, így ahhoz lásd: BRUNT 1982.

⁸¹ NÓTÁRI 2010. 1206. o.¹³, Cic. Balb. 15. A nemzetközi szerződések vonatkozásában, a *foedus* vallási szabályok szerint megkötött szerződés, a *pactio* és a *condicio* inkább formátlan, szóban vagy írásban megkötött megállapodások voltak. 1206. o.¹⁴

⁸² STEEL 2002. 79. o.

polgárjogot. Ennek feltétele volt azonban, hogy a polgárjog iránti igényükkel 60 napon belül jelentkezniük kellett Rómában. Archias Heraclea polgáraként időben jegyzékbe vetette magát, ezzel megszerezve magának a polgárjogot. Kr. e. 62-ben egy bizonyos Grattianus vádat emelt Archias ellen.⁸³ A költő esetében a vád egyértelműen a polgárjog elbitorlásában állt, hiszen a vádló azt állította, hogy Archias nem volt valójában heracleai polgár, a polgárjog iránti igényét sem jelentette be a *praetor* előtt, valamint az általa vezetett listára is csalárd módon került fel.⁸⁴

Archias és Balbus perében a vád alapját képező törvényen kívül hasonlósággént említhető a politikai indíttatás és a vádlottak társadalmi szerepének kérdése. Balbus már a katonai szolgálat közben befolyásos barátokra tett szert – ilyen volt Pompeius is, akitől a polgárjogot kapta –, s az adományozást követően is megbecsült személynek számított. Példának okáért Kr. e. 61-ben Caesar magával vitte Hispániába, s ott *praefectus fabrum* tisztséget töltött be, valamint Pompeius ingatlant adományozott neki Rómában. A betöltött tisztségei és megszerzett vagyona miatt sok római nemes ellenszenvét kivívta, különösképpen azokat, akik a triumvirátussal szemben is ellenségesek voltak.⁸⁵ A Balbus-ügyet illetően BAJÁNHÁZY kiemeli, hogy a per közvetlen célja az volt, hogy a vádlottat polgárjogának megkérdőjelezésével eltávolítsák Rómából, s így a politikai közéletből, közvetett célként pedig az első triumvirátus meggyengítése állt a vádemelés hátterében.⁸⁶ Cicero a beszédben több ízben is utal Balbus és Caesar barátságára, ezt példázza az idézett forrásrészlet is.

Cic. Balb. 63

„ <i>Quid enim est cur non potius ad summam laudem huic quam ad minimam fraudem Caesaris familiaritas valere debeat?</i> ”	„Miért kellene Caesar barátságának Corneliusra nézve akár a legkisebb hátrányt jelentenie, miért ne váljék inkább legnagyobb dicsőségére?” ⁸⁷
--	--

Az Archias elleni perben is hasonló motiváció figyelhető meg, hiszen ott a Lucullusok voltak a „támadás” közvetett célpontjai.⁸⁸ Kr. e. 102-ben – amikor a fiatal költő Rómába utazott a letelepedés szándékával – került kapcsolatba a város egyik legbefolyásosabb családjával, a Lucullusokkal. Ezt követően pedig az egyik családtagot kísérve eljutott Szicíliába, majd az

⁸³ NÓTÁRI 2013/1. 48. o.

⁸⁴ HUSBAND 1914. 168-169. o.

⁸⁵ MASCIANTONIO 1967. 135. o., Cic. Balb. 18., 56-59. Az irigységet hangsúlyozza Cicero, mint a vád mögött meghúzódó fő motivációt.

⁸⁶ BAJÁNHÁZY 2015. 10. o.

⁸⁷ NÓTÁRI 2010. 938. o.

⁸⁸ MASCIANTONIO 1967. 135. o., lásd még: HUSBAND 1914. 168-169. o.

onnan hazafelé vezető úton Heraclea városának polgárjogát is megkapta.⁸⁹ A polgárjog megszerzésében szerepet játszott M. Lucullus, aki Archias támogatója volt, és a ceremónián is részt vett. A költő a későbbiekben is szoros kapcsolatot ápolt a családdal: a polgárjog megszerzését követően Archias két alkalommal is elhagyta Rómát, mindkétszer L. Lucullus útítársaként, a későbbi perben M. Lucullust tanúként idézték, aki igazolta, hogy Archias valóban megszerezte a heracleai polgárjogot,⁹⁰ valamint L. Lucullus (*proconsul*ként) a kincstárhoz is felterjesztette a költőt költségtérítés céljából.⁹¹

Mindkét per esetében kimondhatjuk, hogy nem egyszerűen a *civitas* megszerzése és annak jogossága vagy jogtalansága állt a vádemelések hátterében. Archias perbe fogása által a Lucullusok (s így az optimaták), míg Balbus esetében az első triumvirátus meggyengítése és megszégyenítése volt a közvetett cél. Cicero beszédekben kifejtett álláspontja, amellyel etikai szempontból igazolta mindkét esetben a polgárság megszerzését, jutalomként értelmezve azt, a jogi érvekkel együtt erős retorikai eszközök, amelyekkel úgy jelenítette meg adományozás tényét, hogy közben megerősítette „Róma uralmát a birodalom felett.”⁹²

Összegezve tehát mind Balbus, mind pedig Archias esetében nagy hangsúlyt kapott a vádlottak kapcsolatrendszere, társadalmi befolyása, így az ügyek hangsúlyos politikai aspektussal rendelkeznek, s elsősorban nem a polgárjog megkérdőjelezése az, amelyre a perek közvetett célja irányult.

1. 2. A Rottmann-ügy⁹³ tényállása és a felmerülő uniós jogi kérdések

Dr. Janko Rottmann osztrák születésű, s születése révén osztrák állampolgárságú személy, akivel szemben foglalkozás körében elkövetett csalás miatt büntetőeljárás indult Ausztriában.

⁸⁹ NÓTÁRI 2013/1. 47. o., lásd még: HUSBAND 1914. 166. o. Nem volt ismeretlen jelenség a rómaiak számára a migráció. A provinciák lakói szabadon utazhattak a birodalom egész területén, ez alól azonban kivételt képezett Egyiptom, ahová később, a császárkorban csakis kizárólag speciális útlevél segítségével volt lehetséges a beutazás. A bevándorolni kívánók számára a „céllországot” Róma jelentette, mind gazdasági és jóléti, mind pedig a karrier szempontjából. GRÜLL Tibor: Az antik Róma és a migránskérdés. In: Besenyő János, Miletics Péter (szerk.): Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből. MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kiadványa, Budapest, 2017. 7-43. o. 11. o.

⁹⁰ HUSBAND 1914. 169. o.

⁹¹ NÓTÁRI 2010. 774. o., Cic. Arch. 12. A helytartónak lehetősége volt benyújtani a költségeik megtérítésére jogosultak listáját a kincstárhoz. NÓTÁRI 2010. 1774. o.²⁶

⁹² STEEL 2002. 81. o.

⁹³ Az ügy elemzéséhez lásd még: GYENEI Laura: Uniós polgárság: A piacorientált szemlélettől való elszakadás göröngyös útja. A Rottmann-, a Zambrano-, a McCarthy-és a Dereci-ügyek analízise=IAS 2012/2. sz., 141-164. o. <https://publikacio.ppke.hu/id/eprint/698/> (2024. 09. 30.), SCHIFFNER Imola: A Rottmann-ügy öröksége, avagy az uniós polgárság elvesztésének új kérdései a JY v. Wiener Landesregierung ügy alapján. In: Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica, 2021. 11/1. sz., 93-111. o. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/73154/> (2024. 09. 30.), SHAW, Jo (szerk.): Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality law. EUI Working Paper RSCAS 2011/62. sz. EDUO Citizenship Forum. <https://hdl.handle.net/1814/19654> (2024. 09. 30.).

A grazi büntetőbíróság⁹⁴ vádlottként meghallgatta Rottmannt, aki ezt követően Németországba költözött, lakóhelyét pedig Münchenbe helyezte át. 1997 februárjában az osztrák büntetőbíróság nemzeti elfogatóparancsot adott ki Rottmann ellen, aki 1988 februárjában a német állampolgárság megszerzésére irányuló honosítási eljárásban elhallgatta az ellene indult büntetőeljárás tényét. Az eljárás eredményesen zárult, Rottmann számára 1999. február 5-én kézbesítették a honosítási okiratot. Az osztrák szabályozás értelmében⁹⁵ azonban a német állampolgárság megszerzésével az osztrák állampolgárságát elveszítette. Még ebben az évben az osztrák hatóságok jelezték München felé a büntetőeljárást, valamint azt, hogy Rottmann ellen 1997 óta elfogatóparancs van érvényben. Mivel Rottmann a honosítási eljárás során kitöltendő formanyomtatványon elhallgatta a nyomozást és vádlottként történő kihallgatásának tényét, Bajorország 2000. július 4-én határozattal visszavonta a honosítást, az állampolgárság megszerzésének módját pedig csalárdnak minősítette. A honosítás visszavonása – tekintettel arra, hogy az osztrák állampolgársága is elveszett – Rottmann számára hontalanságot eredményezett volna. A bajor hatóság határozatát bíróság előtt támadta meg, s egyik érve a nemzetközi joggal ellentétben álló, fent említett hontalanság esete volt, a másik pedig az ezzel együtt járó elvesztése az uniós polgári státuszának, amely sértené a közösségi jogot. Az elsőfokon eljáró bíróság visszautasította Rottmann keresetét, aki ezért felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Német Szövetségi Közigazgatási Bírósághoz.⁹⁶ A bíróság az eljárást felfüggesztette, s előzetes döntéshozatali kérelmet terjesztett fel az Európai Unió Bíróságához.⁹⁷

Lényegében az előzetes döntéshozatali eljárás annak a kérdésnek a megválaszolására irányult, hogy a megtevesztéssel (csalárd módon) megszerzett állampolgárság visszavonása összeegyeztethető-e az uniós joggal, ha annak eredményeként a kérdéses személy uniós polgári jogállása elvész.⁹⁸

Az EuB az első, valamint a második kérdés első felére együttesen adott választ, míg a második kérdés második feléről nem volt szükséges döntenie: az adott esetben az osztrák hatóságok feladata az, hogy döntsenek a tagállami állampolgárság visszaszerzésére irányuló határozat jogszerűségéről. A bíróság döntése alapján nem ellentétes az uniós joggal, ha a

⁹⁴ Landesgericht für Strafsachen Graz.

⁹⁵ Staatsbürgerschaftsgesetz, BGBl. 1985, 311.

⁹⁶ Bundesverwaltungsgericht.

⁹⁷ Rottmann kontra Freistaat Bayern (C-135/08. sz. ügy)

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62008CN0135> (2024. 09. 29.) 22-34. pontok, lásd: MOHAY Ágoston: A Rottmann-ügy Újabb adalékok az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság összefüggéseihez=Jogesetek Magyarázata 2011/2. sz., 50-58. o. 50. o.

⁹⁸ Az előzetes döntéshozatal kérdéseit lásd: C-135/08 Rottmann-ügy 35., 36. pont, lásd: SCHIFFNER 2021. 100. o.

tagállam visszavonja állampolgárától (aki egyben uniós polgár is) a honosítás útján megszerzett állampolgárságot, amennyiben csalárd módon szerezte azt meg, feltéve, ha a tagállam a visszavonásra irányuló határozatával tiszteletben tartja az arányosság elvét. Ehhez ítéletében az EuB támpontokat is megjelölt. A nemzeti bíróságoknak kell megítélnie azt is, hogy az arányosság elve megköveteli-e, hogy a honosítás visszavonására irányuló határozat hatálybalépése előtt az érdekelt személy részére észszerű időt biztosítsanak abból a célból, hogy megpróbálja visszaszerezni származási tagállamának állampolgárságát.⁹⁹

Az előterjesztő bíróság az előzetes döntéshozatalt követően meghozta ítéletét, amely alapján a honosítás visszavonására vonatkozó bajor határozat megfelel az arányosság elvének, számos szempontra, valamint az EU jogra tekintettel is.¹⁰⁰

Az ügy uniós jelentősége abban áll, hogy itt vizsgálta először közvetlen módon az EuB a tagállami állampolgárság visszavonása és az uniós polgárság közötti viszonyt. Az ítélet kapcsán a tagállami, valamint az uniós polgári státusz tekintetében arra lehet következtetni, hogy tagállamoknak egyfajta relatív autonómiája van az állampolgársági ügyekben, nem rendelkeznek teljes szabályozási önállósággal, de az uniós polgárságra sem lehet úgy tekinteni, mint egy, a tagállami állampolgárságnál magasabb státuszra, amely elvesztése nem lehetséges tagállami intézkedéseket követően.¹⁰¹ A két státusz között nem áll fent tehát hierarchikus kapcsolat.¹⁰²

IV. Az összehasonlítás szempontjai

Elsősorban a fent elemzett ügyek kapcsán fontos megemlíteni, hogy jelentős hatással voltak a joggyakorlatra: a Balbus védelmében elmondott beszéd fontos forrását képezi a polgárjog adományozás gyakorlatának, s összességében a polgárjog megszerzésére vonatkozó

⁹⁹ C-135/08 Rottmann-ügy 56-59. pont, lásd: MOHAY 2011. 53-54. o.

¹⁰⁰ BVerwG 5 C 12. 10. – Urteil vom 11. November 2010., lásd: MOHAY 2011. 55. o.

¹⁰¹ KOSTAKOPOULOU, Dora: European Union citizenship and Member State nationality: updating or upgrading the link? In: Jo Shaw (szerk.): Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality Law? EDUO Citizenship Observatory, 2011/62. sz., 21-27. o. 22. o., lásd még: MOHAY 2011. 57-58. o.

¹⁰² MOHAY 2011. 58. o. A Rottmann-ügyön kívül, felmerül a kérdésben még másik kettő, a témához kapcsolódó Európai Unió Bírósága által hozott döntés: az JY-ügy (C-118/20, J Y/Wiener Landesregierung), valamint a Tjebbes-ügy (C-221/17 sz.). A JY-ügy fókuszában is az osztrák állampolgárság megszerzése, illetve elvesztése állt. lásd: SCHIFFNER 2021. 97. o., C-118/20. sz. ügy <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0118> (2024. 10. 06.). Lásd még: FERGE Zsigmond: Állampolgárságról állampolgárságra – avagy elveszithető-e az uniós polgári jogállás? Jogászvilág. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/allampolgarsagrol-allampolgarsagra-avagy-elveszitheto-e-az-unios-polgari-jogallas/> (2024. 11. 16.). A Tjebbes-ügyben a Bíróságnak olyan uniós polgárságot érintő kérdést kellett megvizsgálni, amely esetben a kérelmezők előzetes figyelmeztetés nélkül veszítették el a tagállami (holland) állampolgárságukat a törvény erejénél fogva, s ezzel az uniós polgári státuszuk is elveszett. SCHIFFNER 2021. 100-101. o. C-221/17. sz. ügy <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62017CC0221> (2024. 10. 06.).

köztársaság-kori szabályozásnak,¹⁰³ Rottmann esetében pedig elmondható, hogy az EuB ítélete alakította az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság viszonyát. Ebben a fejezetben a két ügyet hasonlítom egymáshoz, törekedve annak bemutatására, hogy a modern jogunkban használt kifejezések, előforduló helyzetek valójában az ókori Rómában sem számítottak ismeretlennek. Az ügyek tekintetében nem törekszem a teljes elemzésre, inkább a hasonlóságok, fontosabb pontok kiemelésére és összevetésére, külön hangsúlyt helyezve az egymás mellett létező „polgárjogok” kérdésére és a külföldiek helyzetére.

1. Az egymás mellett létező „polgárjogok” problematikája

Ahogyan a tényállásokból megismerhető volt, mindkét ügy kapcsán központi kérdésként merült fel a kettős (állam)polgárság kérdésköre, továbbá az összefüggés az uniós (tehát egy magasabb, közösségi szintű), illetve a tagállami (adott nemzethez kapcsolódó) állampolgárság között. Ebben az alfejezetben azt vizsgálom, hogy milyen kapcsolódás fedezhető fel a római, illetve az uniós polgárjog között, továbbá miként értelmezhető a kettős állampolgárság kérdése.

1. 1. Az uniós és a római polgárság összefüggései

Cicero munkásságában több helyen is kitér a polgárság intézményére és az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákra.¹⁰⁴ A késő köztársaság kori „kettős haza” viszonyrendszerét De Legibus (A törvények) című művének II. részében fejti ki részletesen. Atticus kérdést intéz Ciceróhoz, hiszen a beszélgetésben korábban a hazájának nevezte szülőföldjét, Arpinumot (Cic. de leg. 2. 1. 3.). Atticus azzal érvel, hogy ha Rómát egy közös hazaként tekintik, létezhet-e mellette más, igazi haza? Példaként Catóra utal, akinek e cicerói nézet szerint nem Róma, hanem Tusculum volt a hazája. Cicero a következőképpen válaszol a felmerülő kérdésekre.

Cic. de leg. 2. 2. 5.

<i>„Ego mehercule et illi et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturae, alteram ciuitatis: ut ille Cato, quom esset Tusculi natus, in populi Romani ciuitatem susceptus est, ita, quom ortu Tusculanus esset, ciuitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram iuris; ut uestri Attici, priusquam Theseus eos demigrare</i>	Herculesre, szerintem neki is és az összes vidéki város lakójának is két hazája van! Az egyik a természet, a másik pedig a polgárjog révén jutott neki osztályrészül: ahogy tusculumi születésű létére az említett Catót is fölvtették a római nép polgárainak közösségébe, s ennél fogva, bár származása alapján tusculumi volt, polgárjoga
--	--

¹⁰³ A védőbeszédben több helyen is említi az adományozás gyakorlatát, mind az egyénit, mind pedig a kollektívet. Lásd: Cic. Balb. 50-51. (Itt külön Pompeius adományozásának gyakorlatára is kitér a szónok), Cic. Balb. 31. (pl.: Latium, Tusculum).

¹⁰⁴ Lásd: BAJÁNHÁZY 2015. 11. o. Cicero levelezései Cic. Ad Fam. 13. 11; 13. 30, államjogi művei: Cic. De Rep. 2. 5.

ex agris et in astu quod appellatur omnes conferre se iussit, et sui erant demi et Attici, sic nos et eam patriam dicimus, ubi nati, et illam qua excepti sumus. Sed necesse est caritate eam praestare e qua rei publicae nomen uniuersae ciuitatis est, pro qua mori et cui nos totos dedere et in qua nostra omnia ponere et quasi consecrare debemus. Dulcis autem non multo secus est ea quae genuit quam illa quae excepit. Itaque ego hanc meam esse patriam prorsus numquam negabo, dum illa sit maior, haec in ea contineatur (* *) habet ciuitatis et unam illam ciuitatem putat.”*

szerint római. Volt egy szülőhelye szerinti és egy jogi értelemben vett hazája. Ahogyan a ti Attikátok lakói is, akik – még mielőtt Thészeusz kiadta volna nekik a parancsot, hogy valamennyien költözzenek el földjeikről és települjenek át a városba, vagyis az astuba, ahogy nevezik – saját szülőhelyük lakói és egyben attikaiak is voltak, ugyanúgy mi azt a helyet is hazánkknak nevezzük, ahol születünk, s azt is, amely befogadott minket. Elsősorban mégis azt kell szeretetünkkel öveznünk, amelytől az állam és az egész polgári közösség a nevét kapta; érte föl kell áldoznunk életünket, testestül-lelkestül neki át kell adnunk önmagunkat, oltárára kell helyeznünk és mintegy neki kell szentelnünk mindenünket. De csaknem ugyanolyan olyan édes számunkra az, aki szült bennünket, mint az, aki keblére ölelt. Épp ezért sohasem fogom megtagadni ezt a szűkebb hazámat sem, habár (***) a másik nagyobb, s ezt is magába foglalja.¹⁰⁵

Az idézett forrásszövegben Cicero kimondja, hogy a vidéki városok (*omnibus municipibus*) lakóinak két hazájuk van: az egyik a természet, a másik pedig a jogi értelemben vett haza („*unam naturae, alteram ciuitatis*”), így tulajdonképpen a kettős állampolgárság előképéről beszél. Cato természetes hazája – mivel itt született – Tusculum, polgárjoga szerint azonban római volt, így jogi értelemben vett hazájának Rómát tekintette.

Fontos kiemelni, hogy Cicero vidéki városok alatt a *municipium*okat és a *coloniá*kat értette, nem pedig az ún. *peregrinus* városokat.¹⁰⁶ A provinciák helyi igazgatása körében a *municipium*ok római (vagy latin) jogot nyert városok, a *coloniá*k pedig a betelepült római polgárok (vagy latinok) közösségei voltak. Az „idegen” városok (*civitates* szűkebb értelemben)

¹⁰⁵ CICERO, Marcus Tullius: A törvények (Ford.: SIMON Attila). Budapest, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara Gondolat Kiadó, 2008. 36-37. o.

¹⁰⁶ DEMOUGIN, Ségolène: “Citoyenneté multiples en Occident?”. In: Anna Heller, Anne-Valérie Pont (szerk.): *Patrie d'origine et patries électives: les citoyennetés multiples dans le monde grec d'époque romaine. Actes du colloque international de Tours, 6-7 novembre 2009*. Bordeaux: Ausonius, 2012. 99-109. o. 100. o. Idézi: ROUX, Marie: Cicero, On the Laws II.3-5 On the two patriae. *Judaism and Rome* (2019). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-laws-ii3-5> (2024. 10. 12.).

körébe – a korábban tárgyalt – *civitas foederatae, liberae (et immunes*, önkormányzattal és adómentességgel bíró), valamint a *stipendiariae* (ill. *tributariae*, adófizető) városok tartoztak.¹⁰⁷

BAJÁNHÁZY természetes, valamint jogi hazaként definiálja a két fogalmat, és megjegyzi, hogy a természetes közösségnek a jogi közösség földrajzi területein belül kellett elhelyezkednie, mivel a *patria civitatis* nagyobb és fontosabb egység volt, és ennek részét képezték a kisebb, természetes közösségek.¹⁰⁸ Cicero – mivel a szónok Kr. e. 106-ban született, Arpinum azonban már Kr. e. 188-ban megkapta a római polgárjogot – római polgárként láthatta meg a napvilágot, természetes hazájának azonban Arpinumot tekintette.¹⁰⁹ Cicero tehát elismerte, hogy egy személy tartozhatott egyszerre egy természetes közösséghez (nemzethez) és egy politikai közösséghez (államhoz) is, hiszen a két fogalom nem feltétlenül esett egybe.¹¹⁰

A polgárjog kezdeti kizárólagosságának elve Itália egységesítése során változott meg, s létrejött az ún. kettős polgárság elmélete. Róma terjeszkedései során kihasználta a polgárjogban rejlő lehetőségeket, s kezdetben a kulturálisan és etnikailag hasonló latin, majd később a szabin közösségeknek kínálta fel a polgárjogot szövetségi szerződés keretében (*foedus, deditio*). Ez nem jelentette azonban azt, hogy e közösségek a teljes *civitast* élvezhették: az adományozás a magánjogi jogosultságok egészére kiterjedt, a közjogiak közül azonban sem aktív, sem pedig passzív választójoggal nem rendelkezettek, így a jogintézmény neve is ezt tükrözi: *civitas sine suffragio*. A választójog hiánya vezetett az ún. szövetségi háború kirobbanásához is. E közösségek – amelyeknek tagjai, habár *de facto* római polgárnak tekintették magukat, mégsem rendelkeztek a teljes *civitasszal* – céljukként az egyenlőséget fogalmazták meg. Végeredményben megkaphatták a teljes polgárjogot, kezdetben csak a lojális, később pedig a lázadó városok lakói is.¹¹¹

Ebben az esetben azonban dogmatikai probléma merült fel, hiszen a korlátozott polgárjoggal csupán a saját városuk politikai közösségéhez tartoztak, Rómához viszont nem, a kiterjesztéssel, s a szavazati jog megszerzésével azonban Róma politikai közösségéhez is hozzákapcsolódtak.¹¹² Cicero ezért hangsúlyozza művében a „két haza” egymástól történő elkülönítését.

¹⁰⁷ FÖLDI, HAMZA 2022. 37. o.

¹⁰⁸ BAJÁNHÁZY 2015. 41. o.

¹⁰⁹ Cic. de leg. 2. 1. 3., Cicero életrajzához lásd: PLUTARKHOSZ: Három életrajz (Ford.: MÁTHÉ Elek). Budapest, Európa Könyvkiadó, 1959. 135-186. o.

¹¹⁰ BAJÁNHÁZY 2015. 41. o., vö. SHERWIN WHITE 1973. 159. o.

¹¹¹ BAJÁNHÁZY 2015. o. 39-40. o., SHERWIN WHITE 1973. 137. o. Céljuk tulajdonképpen a Római Konföderáció létrehozása volt. Lásd még: HUMBERT 1978.

¹¹² BAJÁNHÁZY 2015. 41. o.

SHERWIN WHITE szerint a „kettős haza” elmélet kidolgozásához a szövetségi háború nagyban hozzájárult, Cicero pedig a szükséges következtetéseit Itália egyesülésének folyamatából vonta le.¹¹³ A későbbiekben a jogi hazát *communis patriá*nak nevezték.¹¹⁴ HAMMOND szerint Cicero elmélete központi szerepet kapott annak az elképzelésnek a fejlődésében, hogy a római polgárjog összeegyeztethető más államok polgárságával.¹¹⁵

Fontos kiemelni, hogy a forrásszöveg hiányos, így két elképzelhető fordítása létezik a szövegnek, amelynek eltérő jelentései lehetnek a polgárjog intézményére nézve. „... nem tagadhatom, hogy a hazám itt található, habár a másik hazám nagyobb és az magába foglalja ezt, ezért minden itáliai lakosnak ugyan két polgárjoga van, véleményem szerint ...”

1. „... mégis úgy tekintünk ezekre, mint egy polgárjogra.”

2. „... mégis csak a nagyobbikat tekintjük egyetlen polgárjogként.”¹¹⁶

A két lehetséges fordítás közül az első esetében tehát elismerést nyer, hogy létezhet egy egyénnek kétféle polgárjoga, figyelembe veszik a nemzethez tartozás lehetőségét, viszont a kettőt egy egészként kezelik, míg a második esetben csak a római polgárjogot veszik figyelembe, tehát csak az államhoz tartozást, és a nemzethez tartozást nem.

Fontos kiemelni, hogy Cicero a polgárjog-koncepció változásának korában élt. Ez azt is jelentette, hogy innentől a jogosultaknak már nem egy közösség tagjaiként, hanem egyénenként adományozták a polgárjogot, amely nem korrelált a „kettős polgárság” koncepciójával.¹¹⁷

A szakirodalom a Cicero által modellezett polgárjogi jogviszonyban a modern európai uniós polgárságot véli felfedezni, e megállapításokkal magam is egyetértek. Az uniós polgárság¹¹⁸ fogalmát egyébként a Maastrichti Szerződés vezette be. Az EUMSZ. 20. cikke (amely az EKSz. korábbi 17. cikke) deklarálja a következőket:

(1) Létrejön az uniós polgárság. Uniós polgár mindenki, aki valamely tagállam állampolgára. Az uniós polgárság kiegészíti és nem helyettesíti a nemzeti állampolgárságot.

¹¹³ SHERWIN WHITE 1973. 154. o.

¹¹⁴ THOMAS, Yan: *Origine et commune patrie. Étude de droit public romain* (89 av. J.-C. – 212 ap. J.-C.) Róma, École française de Rome, 1996. Idézi: ROUX 2019.

¹¹⁵ HAMMOND, Mason: *Germana Patria*=Harvard Studies in Classical Philology, 1951/60. sz., 147-174. o. 147. o. <https://www.jstor.org/stable/310889> (2024. 10. 10.).

¹¹⁶ A fordításhoz lásd: Loeb Classical Library, London 1988. 376. o.,¹ idézi: BAJÁNHÁZY 2015. 41-42. o.

¹¹⁷ BAJÁNHÁZY 2015. 42-43. o., SHERWIN WHITE 1973. 264. o.

¹¹⁸ Az uniós polgárságról lásd még: GYENEI Laura: „Európai uniós polgárság” in Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (EU-jog rovat, rovatszerkesztő: Várnay Ernő, Varju Márton, Horváthy Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/europai-unios-polgarsag> (2024. 10. 06.).

A második bekezdés tartalmazza az uniós polgárokat megillető jogokat, illetve terhelő kötelezettségeket, valamint kimondja, hogy a jogok a Szerződésekben és a végrehajtásukra elfogadott intézkedésekben megállapított feltételekkel és korlátozásokkal gyakorolhatók.¹¹⁹ Uniós polgár tehát csak az lehet, aki valamely tagállam állampolgárságával rendelkezik, és így az uniós polgárság megszerzése és elvesztése is a tagállami állampolgárság függvénye lesz. Mivel az adott tagállam döntheti el, hogy ki lehet állampolgár, s ezzel ki szerezhethet uniós polgárságot, a tagállamok teljes kontrollt gyakorolhatnak az uniós jogállás felett. Az Amszterdami Szerződés tett további kiegészítéseket a kérdésben, illetve rendelkezett arról, hogy az uniós polgárság csupán kiegészíti és nem helyettesíti a tagállami állampolgárságot. A rendelkezések alapján az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság viszonyának főbb jellemzői a származékosság, a kiegészítő jelleg és a szubszidiaritás.¹²⁰

Önmagában Rómában sem létezhetett egyik polgárság a másik nélkül, ahogyan az uniós polgárság sem állhat fent valamely tagállami állampolgárság megléte hiányában. A tagállami állampolgár születésével megszerzi az uniós polgárságot, ahogyan Cicero is megszerezte a *civitast*. Különbségként hozható fel az uniós polgárság és a római polgárjog tekintetében, hogy az uniós polgárságnál hiányzik a szuverén, amely Rómában létezett, illetve az uniós polgárság másodlagos jellegű a tagállami állampolgárság mögött, szemben a *patria naturae* és a *patria civitatis* kapcsolatával.¹²¹

Álláspontom szerint Cicero felállít egy hierarchikus kapcsolatot a két haza között: elsősorban a jogi hazát kell a „szeretetünkkel övezni”, az uniós polgárság tekintetében viszont a Rottmann-ügy kapcsán megállapítható, hogy nincs a két státusz között ilyen jellegű kapcsolat.

1. 2. A kettős (állam)polgárság

A fent részletezett doktrínával szemben – ahogyan SHERWIN WHITE is kiemeli – Cicero a Balbus védelmében elmondott beszédében kifejti: egyetlen római polgár sem rendelkezhet kettős polgársággal. Ezt példázza Atticus megnyilvánulása is, hiszen amikor az athéni tartózkodását követően felajánlották számára a polgárjogot, azzal a felkiáltással utasította azt vissza, hogy így

¹¹⁹ EUMSZ 21. cikk (2) bekezdés.

¹²⁰ SCHIFFNER 2021. 93-94. o., A Szerződések megközelítése, valamint az Unió Bíróságának ítélkezési gyakorlata között a szakirodalom szerint ellentét feszül. Elsőként az ún. Grzelczyk-ügyben (C-184/99. sz. ügy.) rögzítették, hogy az uniós polgári jogállás rendeltetése nem más, minthogy a tagállamok állampolgárainak alapvető jogállása legyen. Ezzel szemben azonban az uniós polgárság kiegészítő jellegű, amely a szakirodalmi álláspont szerint nem fér össze, kizárja a jogintézmény alapvető jellegét. Lásd: HOLÉCZY Laura Anna: Valóban alapvető státusz az uniós polgárság? Avagy a jogállás múltja, jelene és jövője=Scriptura, 2023/1. sz., 60-67. o. 61-62. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/189/scriptura23i_holeczy.pdf (2024. 11. 15.), MOHAY 2011. 54. o.

¹²¹ VELASCO, L. Juan Carlos: Libertades, derechos, emancipación. In: Bermudo, José Manuel (szerk): Sobre el derecho al voto de los extranjeros. Horsori, Barcelona, 2010. 127-140. o., idézi: BAJÁNHÁZY 2015. 47. o.

elveszítené római polgárságát.¹²² Cicero a következő forrásban ezt a Kr. e. 4. századig visszanyúló alapelvet fogalmazza meg.¹²³

Cic. Balb. 28.

„*Duarum civitatum civis noster esse iure civili nemo potest: non esse huius civitatis qui se alii civitati dicarit potest.*”

„Civiljogunk szerint egyetlen polgárunk sem rendelkezhet kettős állampolgársággal: nem lehet ezen állam polgára, aki más állam mellett kötelezte el magát.”¹²⁴

E két felfogás nem áll egymással ellentmondásban, hiszen a nemzethez tartozás másodlagosnak tekintendő: az egyén egyetlen szuverén államhoz tartozhat csupán, amely a római polgárjog esetében Róma. A *patria naturae* viszont egy másodlagos közösséget jelentett a nem eredendően, születéstől fogva római polgároknak. Ezért lehetséges, hogy annak ellenére, hogy Balbus nem *municipumból*, hanem szövetséges idegen városból származott, a polgárjog elnyerésével jogi hazája Róma lett, míg természetes hazája Gades maradt. SHERWIN WHITE idéz egy a szövetségi háborúból származó dokumentumot, amelyben a cicerói doktrína gyökerei fogalmazódnak meg: „Ha Drusus joga szerint polgárrá válok, akkor Rómát fogom a szülőföldemnek tekinteni.”¹²⁵ (Diod. 37. 11.)

Cicero a joggyakorlat elemzésekor a „kettős állampolgárság” – rómaiak számára történő – tilalmazása mellett megemlíti, hogy egyébként más népeknek lehetősége volt két (vagy akár több) polgárjogot is fenntartani, példaként pedig a görögöket hozza fel, valamint kiemeli, hogy több római polgár is felvett valamely görög polgárságot, azonban ez a római elvesztésével járt együtt.¹²⁶

Cic. Balb. 42-43.

„...*hospitium fecit, ut et civitate illum mutatum esse fateretur...*”

„...Corneliust vendégbarátjává tette, amivel a gadesiek elismerték, hogy egyrészt Cornelius megváltoztatta az állampolgárságát...”¹²⁷

¹²² SZABÓ 1997.

¹²³ ROUX 2018., HUMBERT 1978. 175. o., A kettős polgárságról lásd még: SHERWIN WHITE 1973. 291-336. o.

¹²⁴ NÓTÁRI 2010. 925. o.

¹²⁵ SHERWIN WHITE 1973. 155. o. Angolról fordította: a szerző, eredeti forrásszöveget lásd: uo.¹

¹²⁶ NÓTÁRI 2010. 925-926. o., Cic. Balb. 29-30.

¹²⁷ NÓTÁRI 2010. 930. o.

„...*defendunt amore ut suum civem, testimonio ut nostrum, officio ut ex nobilissimo civi sanctissimum hospitem...*”

„Így hát jelen vannak a közösség első emberei és támogatóan lépnek fel – szeretetüktől indítva polgártársuk, tanúvallomásuk alapján polgártársunk, kötelességtudatukból fakadóan a legkiválóbb polgárból lett, legnagyobb tiszteletnek örvendő vendégbarát...”¹²⁸

Mint a fenti forrásokból látható, Cicero a beszédben kiemeli, hogy Balbus megszűnt gadesi polgárnak lenni, miután megszerezte a *civitast*. Ezt támasztja alá, hogy Balbus ún. *hospitiumot*, vendégbaráti-szerződést kötött Gades-szel, amely a két szerződő fél különböző államokból való származását fejezi ki. Cicero utalást is tesz a *repetitio* intézményére, amelynek keretében a korábbi állam, tehát Gades „visszaigényelhetette” volna Balbust mint gadesi polgárt. Mivel azonban Balbus jelentős hivatalokat is betöltött, következtetni lehet rá, hogy soha nem tért vissza eredeti polgárságához, hanem megtartotta a rómaiát.¹²⁹

A kettős polgárság fenntartására nem volt lehetősége egyetlen római polgárnak sem, arra azonban igen, hogy szabadon dönthessen melyik állam polgára kíván lenni. Cicero ugyanis kimondja, hogy a római jog szerint senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy akarata ellenére megváltoztassa a polgárságát, valamint magát a változtatás jogát sem lehet az érintettől megtagadni.¹³⁰

Rottmann esetében az osztrák szabályozás nem tette lehetővé számára a kettős állampolgárságot.

„Aki kérelemre, nyilatkozat vagy kifejezett beleegyezése révén külföldi állampolgárságot szerez, elveszti osztrák állampolgárságát, kivéve, ha kifejezetten biztosították számára [osztrák állampolgársága] megtartásának jogát.”¹³¹

A jogintézmény szabályozásáról igaz, hogy az államok szabadon eldönthetik annak elismerését vagy tiltását, a nemzetközi jog pedig annyiban szabályozza, amennyiben az adott állam ezzel összefüggésben nemzetközi kötelezettséget vállal. A kettős, illetve többes állampolgárság nemzetközi jogi szabályozási igényének kezdetekor – ekkor még a megszüntetés gondolata dominált leginkább – az eredetük szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítő honosított

¹²⁸ NÓTÁRI 2010. 931. o.

¹²⁹ SHERWIN WHITE 1973. 301. o. A *hospitium* bizonyítása érdekében Cicero bemutatja az ún. *tessera hospitalis* (táblácska, érme), amelyet az érintett felek a szerződésalkötéskor kettétörtek. Amennyiben az összeilleszthető volt, bizonyítékként szolgált a szerződés megkötésére. NÓTÁRI 2010. 1209. o.⁶⁴

¹³⁰ NÓTÁRI 2010. 925. o., Cic. Balb. 27.

¹³¹ Az állampolgárságról szóló törvény (Staatsbürgerschaftsgesetz, BGBl. 1985) 27. cikk (1) bekezdés.

állampolgárok státuszáról szóló, 1906-ban aláírt többoldalú egyezményben meglátásom szerint fellelhető a római jogi szabályozás gondolata. Az egyezmény értelmében ugyanis azok a honosított állampolgárok, akik a visszatérés szándéka nélkül elhagyják államukat, és az eredeti állampolgárságuk szerinti államban újra tartózkodási helyet létesítenek, elveszítik honosított állampolgárságukat, és visszaszerzik az eredetét.¹³² Ez tulajdonképpen a *ius postliminii*, vagyis a hátsó küszöb joga, amelyre Cicero is hivatkozik a Balbus védelmében elmondott beszédben, a következőképpen.

Cic. Balb. 28.

„...ut earum civitatum fierent cives, <cum> hanc ante amittere non potuissent quam hoc solum civitatis mutatione vertissent, sed etiam postliminio potest civitatis fieri mutatio.”	„...akik ezen államok polgárai lettek, ám római állampolgárságukat nem adhatták fel korábban, mint hogy állampolgárságukat megváltoztatandó elköltöztek, ám a hátsóküszöb jogánál fogva az állampolgárságot ismét fel lehet cserélni.” ¹³³
---	---

2. A külföldiek helyzete régen és ma

Az egymás mellett létező „polgárjogok” kérdésének vizsgálatán, valamint az összehasonlításnál fontosnak tartom kiemelni a köztársaság kori Rómában tulajdonképpen külföldinek, idegennek minősülő személyek helyzetét, különös tekintettel olyan „személyi státuszokra”, amelyek a mai modern jogban is megtalálhatóak.

Az itáliai szövetségesek helyzetét egy 2016-os tankönyvi fejezet érdekes megvilágításba helyezi, ugyanis kiemeli, hogy annak ellenére, hogy a Kr. e. I. században már azonos jogi státusszal rendelkeztek, mint a római polgárok, néhány helyzetben azonban előítéletekkel kellett szembenézniük. Ez a kettősség ROSELAAR szerint tetten érhető Cicero munkáiban: egyrészt az itáliai szövetségesekre „minden erény forrásaként” hivatkozik, vagy éppen fordítva, negatív felhanggal említi őket, ha éppen az adott céljának ez felel meg. A pozitív példa egyik, kifejezett forrása a Publius Sulla védelmében elmondott beszédéből ismerhető meg, ahol a saját, illetve szülővárosa Arpinum védelmére is kelt.¹³⁴

¹³² GANCZER 2021. 13. o., vö. 3. o. Convention Establishing the Status of Naturalized Citizens Who Again Take Up Their Residence in the Country of Their Origin, Rio de Janeiro, 13 August 1906, Article I.

¹³³ NÓTÁRI 2010. 925. o.

¹³⁴ ROSELAAR, Saskia T.: Cicero and the Italians: Expansion of Empire, Creation of Law. In: Paul J. du. Pressis (szerk.): Cicero's Law: Rethinking Roman Law of the Late Republic. 2016. 145-165. o. 153. o. <https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1g050m4.14> (2024. 08. 26.).

Cic. Sulla 22-23.

„Mitto iam de rege quaerere; illud quaero peregrinum cur me esse dixeris. Nam si ita sum, non tam est admirandum regem esse me, quoniam, ut tu ais, duo iam peregrini reges Romae fuerunt, quam consulem Romae fuisse peregrinum. 'Hoc dico,' inquit, 'te esse ex municipio.' Fateor et addo etiam: ex eo municipio unde iterum iam salus huic urbi imperioque missa est. Sed scire ex te pervelim quam ob rem qui ex municipiis veniant peregrini tibi esse videantur...”

„A zsarnok felől már nem is kérdezlek, azt kérdem, hogy miért nevezted idegennek. Ugyanis ha az vagyok, úgy nem is annyira azon kell csodálkozni, hogy zsarnok vagyok – mint – hogy, amint mondtad, már uralkodtak idegen zsarnokok Rómában –, hanem hogy Rómában egy idegen consul volt. „Azért mondom,” – így Torquatus – „mert vidéki városból származol.” Elismerem, és még hozzá is teszem: abból a vidéki városból, ahonnan már kétszer jött e város és e birodalom számára megmentés. Azt viszont szeretném megtudni tőled, hogy miért tartod idegeneknek azokat, akik vidéki városokból származnak.”¹³⁵

A vádat képviselő Torquatus azzal vádolta Cicerót, hogy *peregrinus*, idegen, amelyet a szónok is „sértésnek” érzett. A beszédben például azzal is érvel, hogy sok méltán híres római – köztük néhány király is – külföldről érkezett Rómába, illetve figyelmezteti is Torquatust, hogy vigyázzon kit nevez „külföldinek”, hiszen ezek az emberek rendelkeznek mind *ius suffragii*-vel, mind pedig *ius honorum*mal, ezáltal komoly veszélyt jelenthetnek az „ősi római polgárok” számára egy esetleges választás alkalmával. Ezzel szemben Cicero itáliaiak felé irányuló előítéleteit a *De Lege Agraria* bizonyítja, amelyben a Capuában alapított *coloniát* és annak vezetőit bírálja a szónok.¹³⁶ SZABÓ is idéz egy Cicerótól származó levélből, amelyben a szónok barátjának, Atticusnak ír kortársáról, Catóról, miszerint úgy politizál és „szavazgat” a szenátusban, mintha Platón ideális államában élne, és nem „Romulus csőcselékével” volna dolga. Ebből is kitűnik, hogy a „Romulus csőcseléke” alatt Cicero különböző származású, jogállású emberekről nyilatkozik kifejezetten lekicsinylően.¹³⁷

A polgárjog eredendően a városi közösséghez való tartozást fejezte ki, amely ebből kifolyólag egy természetszerű kizárólagosságot jelentett: mindenkit, aki idegen volt, ekkor *hostis*nak, azaz ellenségnek tekintettek. Ide tartoztak a *peregrinus*ok, valamint a latinok

¹³⁵ NÓTÁRI 2010. 747. o.

¹³⁶ ROSELAAR 2016. 154. o.

¹³⁷ SZABÓ 1997. Utal továbbá a megjegyzés arra az erkölcsi romlásra is, amelyet a Kr. e. 2. századtól kezdődően hangoztattak.

csoportjai is. A közös, latin nyelv használata, továbbá az etnikai rokonság miatt azonban nem számítottak teljesen idegennek, inkább privilegizált helyzetben voltak a többi csoporttal szemben. A *peregrinus*ok vonatkozásában elmondható, hogy a római jog nem tett elvi különbséget a birodalmon kívül, illetve birodalmon belül élő idegenek között: kezdetben mindenkit *peregrinus*nak tekintettek, aki Rómán kívül élt.¹³⁸ Ide sorolhatóak a birodalommal kapcsolatban nem álló személyek (*barbari*) csoportjai, továbbá a Rómával nemzetközi kapcsolatba kerülő nemzetek csoportjai (*externi*). Háború idején az idegen fogalma átalakult ellenséggé (*hostes*), amely azokat a népeket jelölte, „akiknek a rómaiak hadat üzentek, vagy akik a rómaiaknak üzentek hadat”.¹³⁹ A birodalom növekedésével a *peregrinus* fogalom alatt már az annak területén élő, nem római vagy latin egyéneket értették. A római jog azonban ennek ellenére továbbra sem differenciált az idegeneket illetően, ennek pedig a polgárjog kiterjesztésénél lett később meghatározó szerepe, ugyanis ez csak a birodalom lakóira vonatkozott.¹⁴⁰ Bár a vizsgálatnak nem képezi tárgyát a polgárjog kiterjesztésének köztársaság korát követő eseményeinek időszaka, a Kr. u. 212-es polgárjog adományozás azonban – pontosan a „kettős haza” elmélet okán – mégiscsak kapcsolódik a kutatás témájához.

A Kr. u. 212-ben Caracalla császár által kiadott *Constitutio Antoniniana* kiterjesztette a polgárjogot a Római Birodalom minden szabad lakójára, azonban az adományozásból a *peregrini dediticii*,¹⁴¹ valamint a *Latini Iuniani* jogállásúak csoportja kimaradt.¹⁴² THÜR arra a megállapításra jutott, hogy ebben a korszakban e két státusz megegyezett, a *peregrini dediticii* jogállásúak alatt éppen a *Latini Iuniani* státusszal rendelkezőket értették, akiket uruk a *lex Aelia Sentia* ellenére, vagy *peregrinus* módra szabadított fel.¹⁴³ A kimaradásuk oka abban lelhető fel, hogy ez a társadalmi csoport nem rendelkezett *patria naturae*-vel, nem tartoztak korábban egy városi közösség kötelékébe, mivel nemzetüket Róma eltörölte.¹⁴⁴ A rendelet tehát „csak az urbanizált környezetben élő, azaz valamely tartományi város (*polis*, *colonia*) polgárjogával rendelkező *peregrinus*okat emelte be a római polgárok közé, hisz maga a rendelet a város fogalmához kapcsolódott.”¹⁴⁵

¹³⁸ BAJÁNHÁZY 2015. 12. o.

¹³⁹ GANCZER 2011/1. 63. o., D. 49, 15, 24.

¹⁴⁰ BAJÁNHÁZY 2015. 12-13. o.

¹⁴¹ A *dediticii* témaköréhez lásd még: SZÜCS 2010.

¹⁴² BENEDEK, PÓKECZ KOVÁCS 2021. 124. o.

¹⁴³ THÜR, Gerhard: Fragmentum Dositheanum 12 und die dediticii, In: Th. Finkenauer, B. Sirks (szerk.): Interpretationes Iuris Antiqui. Dankesgabe für Shigeo Nishimura, Wiesbaden 2018. 347–356. o. 353-354. o. Idézi: JAKAB 2018. 50. o.

¹⁴⁴ BAJÁNHÁZY 2015. 43. o.

¹⁴⁵ LINTOTT, A.: Imperium Romanum: Politics and Administration, Abingdon, Routledge, 1993. 157. o. Idézi: JAKAB 2018. 50. o. A kettős (állam)polgárság tekintetében a kutatók arra is keresték a választ, hogy – főleg a *Constitutio Antoniniana* után – milyen jogot kellett bizonyos életviszonyokra, helyzetekre alkalmazni, mi volt a

A *dediticiusok* GRÜLL szerint tulajdonképpen a jelenkori migránsoknak feleltethetők meg.¹⁴⁶ SZABÓ az idegenek e csoportját hontalanokként definiálja.¹⁴⁷ A *peregrini dedicii* az uniós párhuzamnál maradva véleményem szerint, tulajdonképpen olyan harmadik országbeli állampolgárokhoz is hasonlíthatóak, akik valamely tagállamban tartózkodnak, viszont az adott tagállami állampolgárság hiányában nem szerezhettek uniós polgárságot.

A Rottmann-ügy azért is kiemelkedően hangsúlyos, mivel felmerült a kérdés, hogy Rottmann a német állampolgársága elvesztésével hontalanná válhat-e. Egyik érvként pontosan arra hivatkozott, hogy ez a nemzetközi joggal ellentétben áll. Amellett, hogy a nemzetközi jog igyekszik a hontalanság eseteit csökkenteni, illetve kiküszöbölni, az állampolgárság csalással történő megszerzése esetén van lehetőség a honosítás visszavonására.¹⁴⁸

V. Következtetések és értékelő megállapítások

Összességében megállapítható, hogy a római jog nemcsak a mai modern magánjog, hanem akár a közjog területén is előtérbe kerülhet.

A dolgozat középpontjába állított esetekben – mind Balbus, mind pedig Rottmann ügyében – kérdésként merült fel a többes állampolgárság megléte, fenntartása, valamint az elvesztése, és az ezzel együtt járó esetleges hontalanság bekövetkezése is. Az ügyek kimenetele azonban eltérést mutat. Balbus a *per* megnyerése¹⁴⁹ okán megtarthatta a római polgárjogot, s elismerésre méltó karriert épített fel: ő volt az első, aki „külföldiként” *consuli* tisztséget tölthetett be Rómában.¹⁵⁰ Rottmannra azonban további feladatok vártak az osztrák állampolgársága visszaszerzése érdekében, 2010 nyarán benyújtott egy kérelmet az illetékes hatóságokhoz.¹⁵¹

Álláspontom szerint, ha Balbus polgárjogát visszavonták volna tőle a *per* elvesztése esetén, hasonló státuszba került volna Rómában, mint a hontalanok. Amennyiben Cicero

bíróság előtti megoldás adott helyzetben. A kutatók egy része olyan kollíziós normákat keresett, amelyek a modern nemzetközi magánjoghoz hasonlóan rendezték volna a konfliktusokat. COTTON, H.: *Private International Law and Conflicts of Laws: Reflections on Roman Provincial Jurisdiction*, In: R. Haensch, J. Heinrichs (szerk.), *Herrschen und Verwalten: Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit*, Köln-Weimar-Wien 2007, 234-255. o. 234. o. Idézi: JAKAB 2018. 50. o.

¹⁴⁶ GRÜLL 2017. 20. o.

¹⁴⁷ SZABÓ 1997.

¹⁴⁸ Lásd: A hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi egyezmény 8. cikk (2) bekezdés b) pont (a magyar törvény: 2009. évi XV. törvény a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről). Vö. Európa Tanács 99. (18.) számú ajánlása (Recommendation No. R 99 (18). of the Committee of Ministers to member states on the avoidance and reduction of statelessness, II. C. c.)

¹⁴⁹ BRUNT 1982. 136. o.

¹⁵⁰ BARBER 2004. Introduction.

¹⁵¹ MOHAY 2011. 55. o.

kijelentéséből indulunk ki, és tudomásul vesszük, hogy a római polgárok nem rendelkezettek kettős polgársággal, valamint figyelembe vesszük a bizonyításként felhozott *hospitium* intézményét, Balbus is a hontalanság veszélye fenyegette, akárcsak Rottmannt.

A kutatás rámutat, hogy tulajdonképpen a mai jogunkban létező külföldi státuszok már Rómában is megfigyelhetők voltak, így a hontalanok, illetve a tagállami állampolgársággal nem rendelkezők esetében említhetjük a *peregrini dediticii* csoportját.

A kettős (állam)polgárság tekintetében példaként felhozott 1906-os multilaterális egyezményből kitűnik, hogy a Rómában ismert és alkalmazott megoldás alapul szolgálhat egy kérdéses jogi helyzet rendezésére. Meglátásom szerint ezért is kifejezetten fontos a régmúlt tanulmányozása, hiszen hasonló helyzetekben akár a mai kor jogalkalmazója is találhat megfelelő megoldást a felmerülő problémákra, nehézségekre.

A „kettős haza” elméletben felismerhető, hogy már Rómában is megfogalmazódott egy „magasabb szintű”, közös státusz szükségessége, a különböző népek jogállásának egységesítésére. Az uniós polgári státusztól ez annyiban különbözik tehát, hogy az antik jog hierarchiája erősebben érvényesült, az uniós polgárság esetében erről nem beszélhetünk.

Megállapítható, hogy a kutatás középpontjába állított két ügy hasonló hatást gyakorolt a későbbi gyakorlatra: a Rottmann-ügy tovább alakította az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság viszonyát, s további tartalommal töltötte ki a szabályozást, míg Balbus esetében fontos jogforrás maradt ránk a polgárjog s az adományozás kérdéskörében egyaránt.

Mind az állampolgárság ma ismert jogintézményében, mind pedig az uniós polgári státuszban fellelhetőek azok az ókorban is ismert elengedhetetlen feltételek és komponensek, amelyek ma is meghatározzák az egyén adott politikai közösséghez tartozását. Visszacsatolva SZAMEL megállapítására, az ókori Róma jogában született állampolgárság jogintézményének tehát nem a tartalma változott meg az idők során, hanem annak alanyi köre került kiszélesítésre. Ez a folyamat tulajdonképpen már Rómában, a polgárjog adományozások körében is megfigyelhető volt, hiszen a kizárólagosság helyett kialakult egy inkluzív polgárság, amely nemzetté formálódva alapozta meg az állampolgárságról alkotott modern nézeteinket.

Az elemzés során átfogó képet kaphattunk arról, hogy a kulturális, társadalmi különbségek és az évezredek távolság ellenére felmerülhetnek olyan (állam)polgárságot érintő jogi problémák, amelyek hasonlóságuk folytán mégis alkalmasak lehetnek arra, hogy összehasonlítás tárgyát képezzék, valamint napjaink jogalkotói és jogalkalmazói számára is támpontként szolgáljanak.

Felhasznált irodalom

BAJÁNHÁZY István: „E pluribus unum?” A római polgárjog koncepciójának változása a birodalomvá válás során. In: Sárly Pál (szerk.): Decem anni in Europaea Unione I. Jogtörténeti és jogelméleti tanulmányok. Miskolc, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2015. 9-47. o.

BARBER, Kimberly Anne: Rhetoric in Cicero's pro Balbo. New York, London, Routledge, 2004.

BEARD, Mary: Ancient Rome and Today's Migrant Crisis. The Wall Street Journal. <https://www.wsj.com/articles/ancient-rome-and-todays-migrant-crisis-1445005978>

BENEDEK Ferenc, PÓKECZ KOVÁCS Attila: Római magánjog. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

BROOKS, Richard O. (szerk.): Cicero and Modern Law. London, Routledge, 2009.

BRÓSZ Róbert: Nem teljes jogú polgárok a római jogforrásokban (A római polgárság rétegződése). Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964.

BRUHÁCS János: Nemzetközi jog II. Különös rész. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2011.

BRUNT, P. A.: The Legal Issue in Cicero, Pro Balbo=The Classical Quarterly, 1982. 32/1. sz., 136-147. o. <https://www.jstor.org/stable/638748>

BUFACCHI, Vittorio: Europe needs Cicero. The Cicero Foundation. https://www.cicerofoundation.org/wpcontent/uploads/Bufacchi_Europe_Needs_Cicero.pdf

CICERO, Marcus Tullius: A törvények (Ford.: SIMON Attila). Budapest, Debreceni Egyetem Állam-és Jogtudományi Kara Gondolat Kiadó, 2008.

COTTON, H.: Private International Law and Conflicts of Laws: Reflections on Roman Provincial Jurisdiction. In: R. Haensch, J. Heinrichs (szerk.): Herrschen und Verwalten: Der Alltag der römischen Administration in der Hohen Kaiserzeit. Köln-Weimar-Wien, 2007. 234-255. o.

DEMOUGIN, Ségolène: “Citoyennetés multiples en Occident?”. In: Anna Heller, Anne-Valérie Pont (szerk.): Patrie d'origine et patries électives: les citoyennetés multiples dans le monde grec

d'époque romaine. Actes du colloque international de Tours, 6-7 novembre 2009. Bordeaux: Ausonius, 2012. 99-109. o.

DONNER, Ruth: The Regulation of Nationality in International Law. New York, Transnational Publishers Inc., 1994.

FERGE Zsigmond: Állampolgárságról állampolgárságra – avagy elveszíthető-e az uniós polgári jogállás? Jogászvilág. <https://jogaszvilag.hu/vilagjogasz/allampolgarsagrol-allampolgarsagra-avagy-elveszitheto-e-az-unios-polgari-jogallas/>

FÖLDI András, HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei. Budapest, Novissima Kiadó, 2022.

FRECER, Robert: Stoicism in practise: The cosmopolitanism of Cicero and the development of roman citizenship. Academia (2015).

https://www.academia.edu/11106318/Stoicism_in_Practice_The_Cosmopolitanism_of_Cicero_and_the_Development_of_Roman_Citizenship

GANCZER Mónika: „Állampolgárság”. In: Internetes Jogtudomány Enciklopédia. (szerk. Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor). Nemzetközi jogi rovat (rovatszerk. Sulyok Gábor). (2021) <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-jog-allampolgarsag>

GANCZER Mónika: Állampolgárság és államutódlás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2013.

GANCZER Mónika: Az állampolgárság fogalmának történeti formái az ókortól a modern korig=Jog-Állam-Politika 2011/1. sz. 61-80. o.

GANCZER Mónika: Az állampolgárság fogalma és összetevői napjainkban=Jog – Állam – Politika 2011/2. sz. 65-86. o.

GARDNER, Jane F.: Being a Roman Citizen. New York, Routledge, 1993.

GRÜLL Tibor: Az antik Róma és a migránskérdés. In: Besenyő János, Miletics Péter (szerk.): Szemelvények a XXI. századi migráció témaköréből. Budapest, MH Hadkiegészítő, Felkészítő és Kiképző Parancsnokság, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely kiadványa, 2017. 7-43. o.

GYENEI Laura: „Európai uniós polgárság”. In: Internetes Jogtudományi Enciklopédia (szerk.: Jakab András, Könczöl Miklós, Menyhárd Attila, Sulyok Gábor) EU-jog rovat, (rovatszerk.: Várnay Ernő, Varju Márton, Horváthy Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/europai-unios-polgarsag>

GYENEI Laura: Uniós polgárság: A piacorientált szemlélettől való elszakadás göröngyös útja. A Rottmann-, a Zambrano-, a McCarthy-és a Dereci-ügyek analízise=IAS 2012/2. sz., 141-164. o.

HAMMOND, Mason: Germana Patria=Harvard Studies in Classical Philology, 1951/60. sz., 147-174. o. <https://www.jstor.org/stable/310889>

HANCEY, Daniel: Typically Unique: Shared Strategies in Cicero’s Pro Archia and Pro Balbo=The Classical Journal 2012. 108/2. sz. 159-186. o. <http://dx.doi.org/10.5184/classicalj.108.2.0159>

HARDY, E. G.: The Transpadane Question and the Alien Act of 65 or 64 B.C=The Journal of Roman Studies, 1916/6. sz., 63-82. o.

HOLÉCZY Laura Anna: Valóban alapvető státusz az uniós polgárság? Avagy a jogállás múltja, jelene és jövője=Scriptura, 2023/1. sz., 60-67. o. https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/189/scriptura23i_holeczy.pdf

HUMBERT, Michel: Municipium et civitas sine suffragio: L’organisation de la conquête jusqu’à la guerre sociale. Róma, École Française de Rome, 1978.

HUSBAND, Richard Wellington: The prosecution of Archias=The Classical Journal 1914. 9/4. sz., 165-171. o. <https://www.jstor.org/stable/3287072>

HUSBAND, Richard Wellington: A Further Note on the Papinian Law=The Classical Journal, 1915. 10/4. sz., 174-175. o. <https://www.jstor.org/stable/3286679>

JAKAB Éva: Centralizáció és decentralizáció Jogismeret és jogalkalmazás a tartományi igazgatásban. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2018.

<https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16275/Centralizacio%20es%20decentralizacio.pdf;jsessionid=16878781C9CC036C1F8BE873A22CA730?sequence=1>

KOSTAKOPOULOU, Dora: European Union citizenship and Member State nationality: updating or upgrading the link? In: Jo Shaw (szerk.): Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality Law? EDUO Citizenship Observatory, 2011/62. sz., 21-27. o.

KOVÁCS Virág: Az állampolgársági jogban ismeretes elvek az olasz állampolgársági törvény és módosítási javaslatai tükrében=Scriptura 2024/1. 39-51. o.
https://onszak.pte.hu/userfiles/cikk/215/scriptura24i_kovacs.pdf

LINTOTT, A.: Imperium Romanum: Politics and Administration, Abingdon, Routledge, 1993.

Loeb Classical Library, London 1988.

MASCIANTONIO, Rudolph: Balbus the unique=The Classical World 1967. 61/4. sz., 134-138. o. 135. o. <https://www.jstor.org/stable/4346408>

MATHISEN, Ralph W.: Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire=The American Historical Review, 2006. 111/4. sz., 1011-1040. o. <https://www.researchgate.net/publication/249218257>

ROUX, Marie: Cicero, on behalf of Balbus 31 On the granting of Roman citizenship to a foreigner from a federate city. Judaism and Rome (2018). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-behalf-balbus%C2%A031>

ROUX, Marie: Cicero, On the Laws II.3-5 On the two patriae. Judaism and Rome (2019). <https://www.judaism-and-rome.org/cicero-laws-ii3-5>

MOHAY Ágoston: A Rottmann-ügy Újabb adalékok az uniós polgárság és a tagállami állampolgárság összefüggéseihez=Jogesetek Magyarázata 2011/2. sz., 50-58. o.

MOLNÁR Imre, JAKAB Éva: Római jog. Szeged 2023.

NÓTÁRI Tamás: Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei. Szeged, Lectum Kiadó, 2010.

NÓTÁRI Tamás: A római polgárjog kérdése és Cicero beszéde Archias védelmében=Klió 2013/1. sz., 46-49. o. <https://www.c3.hu/~klio/klio131/klio046.pdf>

NÓTÁRI Tamás: Polgárok és idegenek a római jogban. In: Halász István (szerk.): A migránsok politikai integrációja a visegrádi államokban. Budapest, NKE Szolgáltató Kft., 2014. 133-145. o.

PLUTARKHOSZ: Három életrajz (Ford.: Máthé Elek). Budapest, Európa Könyvkiadó, 1959. 135-186. o.

RADIN, Max: De Lege Papia=The Classical Journal, 1914. 9/9. sz.
<https://www.jstor.org/stable/3286773>

ROBY, Henry John: Roman Private Law in the Times of Cicero and and of the Antonines, 1902/1.sz., Cambridge, Cambridge University Press.

ROSELAAR, Saskia T.: Cicero and the Italians: Expansion of Empire, Creation of Law. In: Paul J. du. Pressis (szerk.): Cicero's Law: Rethinking Roman Law of the Late Republic (2016). 145-165. o.

https://www.researchgate.net/publication/345665190_Cicero_and_the_Italians_Expansion_of_Empire_Creation_of_Law

SCHIFFNER Imola: A Rottmann-ügy öröksége, avagy az uniós polgárság elvesztésének új kérdései a JY v. Wiener Landesregierung ügy alapján. In: Acta Universitatis Szegediensis: forum: acta juridica et politica, 2021. 11/1. sz. 93-111. o. <https://acta.bibl.u-szeged.hu/73154/>

SELLERS, Mortimer N. S.: The Influence of Marcus Tullius Cicero on Modern Legal and Political Ideas=Ciceroniana, the Atti of Colloquium Tullianum Anni MMVIII 2009.
https://scholarworks.law.ubalt.edu/all_fac/1164

SHAW, Jo (szerk.): Has the European Court of Justice Challenged Member State Sovereignty in Nationality law. EUI Working Paper RSCAS 2011/62. sz., EDUO Citizenship Forum.
<https://hdl.handle.net/1814/19654>

SHERWIN WHITE, A. N.: The Roman Citizenship. Oxford, Oxford University Press, 1973.

SIKLÓSI Iván: Római magánjog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2023.

SMITH, William, WAYTE, William, MARINDIN, G. E. (szerk.): A Dictionary of Greek and Roman Antiquities (1890).

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0063:id=foederatae-civitates-cn>

STEEL, C. E. W.: Cicero, Rhetoric and Empire. Oxford, Oxford University Press, 2002.

SZABÓ Béla: Civis Romanus: A római társadalom jogi kategóriái. Rubicon 1997/3-4. sz., 37-41. o. <https://rubicon.hu/cikkek/civis-romanus>

SZAMEL Lajos: Az állampolgársági jog reformjáról. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia Államtudományi Kutatások Programirodája, 1990.

<https://mek.oszk.hu/24200/24290/24290.pdf>

SZÜCS Magdolna: Mit jelentett dediticiusnak lenni a római történelem folyamán? In: Szalma József (szerk.): A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2010. 195-213. o.

THOMAS, Yan: Origine et commune patrie. Étude de droit public romain (89 av. J.-C. – 212 ap. J.-C.) Róma, École française de Rome, 1996.

THÜR, Gerhard: Fragmentum Dositheanum 12 und die dediticci, In: Th. Finkenauer, B. Sirks: Interpretationes Iuris Antiqui. Wiesbaden, Dankesgabe für Shigeo Nishimura, 2018. 347–356. o.

VELASCO, L. Juan Carlos: Libertades, derechos, emancipación. In: Bermudo, José Manuel (szerk): Sobre el derecho al voto de los extranjeros. Horsori, Barcelona, 2010. 127-140. o.

Felhasznált egyezmények/uniós szabályozások/ügyek

EUMSZ 21. cikk (2) bekezdés

A hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló 1961. évi Egyezmény

2009. évi XV. törvény a hontalanság eseteinek csökkentéséről szóló, 1961. augusztus 30-án, New Yorkban elfogadott Egyezmény kihirdetéséről

Európa Tanács 99. (18.) számú ajánlása (Recommendation No. R 99 (18). of the Committee of Ministers to member states on the avoidance and reduction of statelessness, II. C. c.)

Rottmann kontra Freistaat Bayern (C-135/08. sz. ügy) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:62008CN0135>

JY kontra Wiener Landesregierung (C-118/20. sz. ügy) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0118>

M.G. Tjebbes és társai kontra Minister van Buitenlandse Zaken (C-221/17. sz. ügy) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=CELEX%3A62017CJ0221>

Az állampolgárságról szóló törvény (Staatsbürgerschaftsgesetz, BGBl. 1985)

Convention Establishing the Status of Naturalized Citizens Who Again Take Up Their Residence in the Country of Their Origin, Rio de Janeiro, 13 August 1906, Article I.

Forrásjegyzék

Cic. Balb. 28.
 42-43.
 63.

Cic. Sulla 22-23.

Cic. de leg. 2. 1. 3.
 2. 2. 5.

Diod 37. 11.